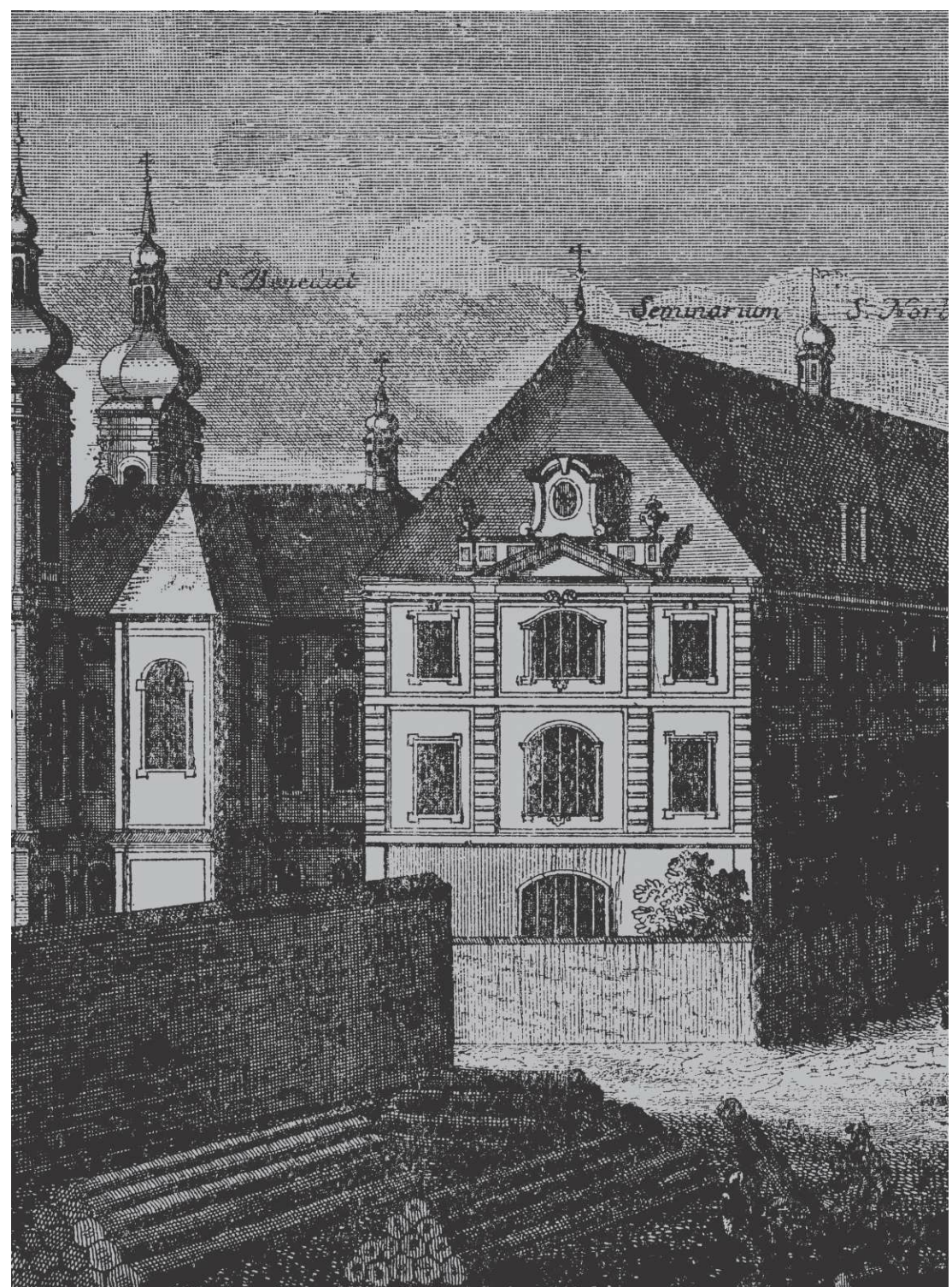




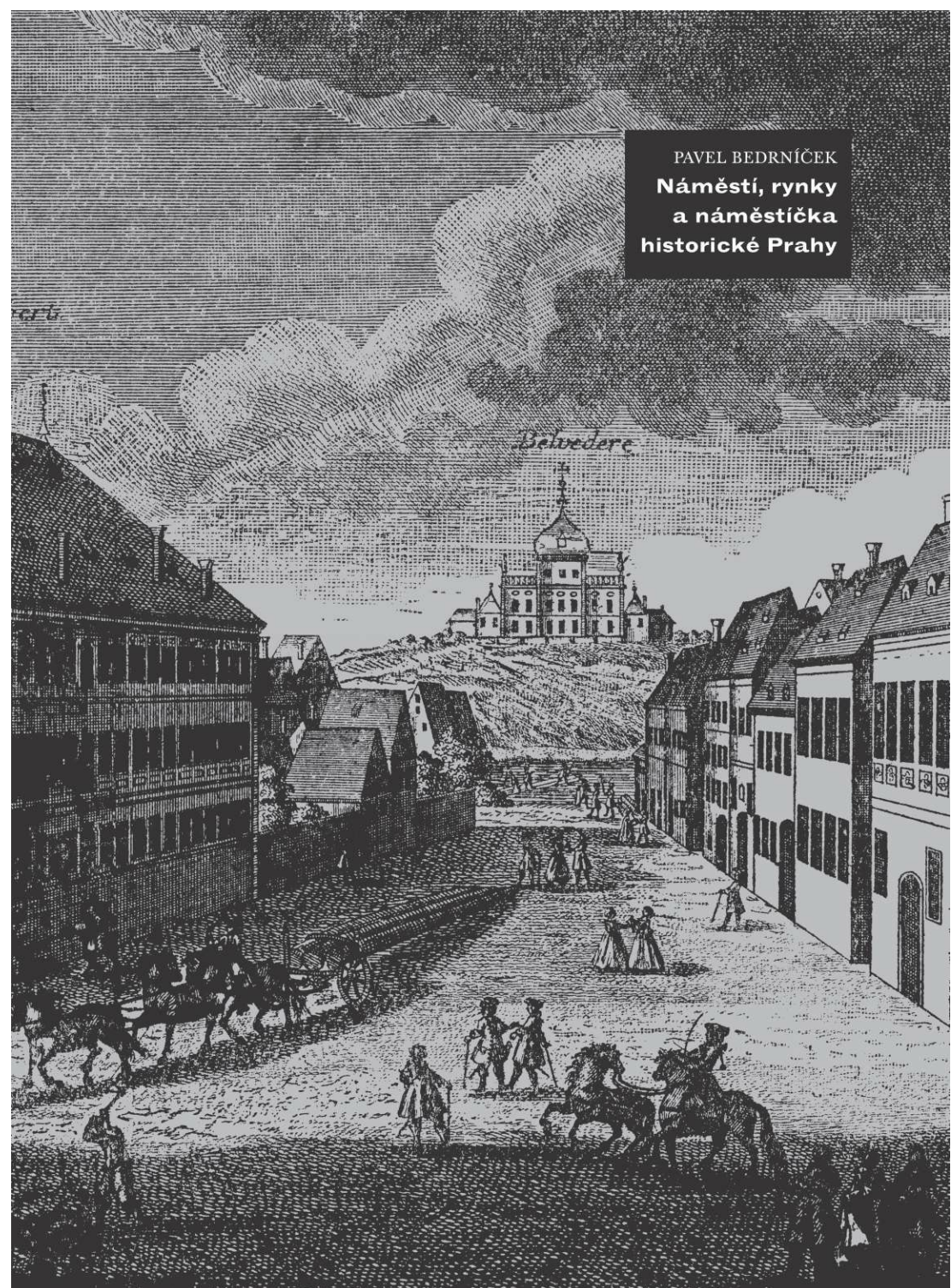
PAVEL BEDRNÍČEK

**Náměstí, rynky
a náměstíčka
historické Prahy**

VOLVOX GLOBATOR



PAVEL BEDRNÍČEK
**Náměstí, rynky
a náměstíčka
historické Prahy**



PAVEL BEDRNÍČEK

Náměstí, rynky a náměstíčka historické Prahy

Copyright © Pavel Bedrníček 2007

Copyright © Volvox Globator 2007

ISBN pdf 978-80-7511-002-2

Odpovědná redaktorka Tereza Houšková

Obálka, sazba a grafická úprava Luboš Drtina

Epub připravil – PureHTML.cz

Vydalo nakladatelství & vydavatelství

VOLVOX GLOBATOR

Štítného 17, 130 00 Praha 3

www.volvox.cz

jako svou 780. publikaci

Vydání první

Praha 2007

Adresa knihkupectví

VOLVOX GLOBATOR:

Štítného 16, 130 00 Praha 3 – Žižkov

prolog

Vážený čtenáři, zvu Vás na dlouhou procházku. Vypravíme se proti toku času do Prahy dávných staletí, Prahy malé, schoulené v hradbách kdysi přemyslovských, později pak Karlových a posléze v mohutných barokních šancích. Každého večera se zavřením hradebních bran město, usínalo temné a neosvětlené, zcela oddělené od vnějšího světa, aby se až s rozbřeskem opět stalo jeho součástí.

Při naší pouti postupně navštívíme městská prostranství, dnes nazývaná náměstími. V průběhu staletí se měnila jejich tvářnost i jména, středověký tvar i rozloha, však vesměs zůstaly zachovány. Tehdy to ovšem nebyla náměstí, nýbrž podle velikosti rynky, rynečky nebo jen plácky, některé rozlehlé, jiné maličké jen s několika domy. Některé bývaly velmi rušné, alespoň podle tehdejších měřítek. Jiné zase úplně tiché, kde sousedé za teplých podvečerů vysedávali na zápraží a kde jen zřídka přešel osamělý chodec, nejspíše ještě kněz jdoucí k umírajícímu nebo panský sluha či se tu mihla mnišská kutna.

V každém městě je ovšem nutno se nějakým způsobem orientovat, k čemuž slouží názvy ulic a náměstí a domovní čísla, vynálezy doby – z hlediska historie – vlastně nedávné. Prapůvodně nebylo nic takového ani zapotřebí. Sousedé se znali v dosti širokém okolí, přišel-li cizinec, doptal se, i když někdy dost obtížně. Horší to bylo s označením domu pro úřední zápisy do městských knih, takže ve snaze o co nejpřesnější polohu domu vznikala krkolomná souvětí typu: „dům v uličce, když se jde z Dlouhé ke Sv. Haštalu, za domem kdysi Velislava Holedeče, blízko domu Mikuláše Frelicha“, „co se jde od malého rynečku ke kamennému mostu, tam kde se uhýbá ke Sv. Anně, vedle domu Michala kováře“ apod. Jak ale Praha během let rostla, nejen založením Nového Města, ale i zahušťováním zástavby, přestával takový způsob popisu a určování domů

dostačovat a odkudsi se objevil nápad označovat domy nějakým znamením.

Tehdy se psalo století čtrnácté a k jeho konci zachycují prameny na Starém Městě šestnáct domovních znamení, zprvu tesaných z kamene. Snad nejstarším je Kristova hlava z 80. let 14. století, zdobící dům, který tehdy stával na dnešní Národní 59. Poměrně rychle se přešlo ke znamením malovaným a ještě rychleji se věci chopily městské úřady, pro něž novinka přinesla značné usnadnění evidencí a soupisů. Volba znamení byla zcela libovolná dle fantazie a vkusu majitele – nejrůznější barevné předměty, zvířata, květiny, ba někdy i podle měšťanova jména. Tak dům „U vola“ podle majitele Jana Ochse, dům „U zlatého rumpálu“ podle Jana Rumpála z Kudratic apod. V 15. století se již užívání domovních znamení rozšířilo přímo lavinovitě a přetrvalo pak několik dalších století. Postupně se věci ujal městský šestipanský úřad, který znamení úředně povoloval, aby se zamezilo opakování jednoho a téhož na několika domech; alespoň barva musila být odlišná. A tak čteme v městských knihách, že třeba páni „auržedlnici povoliti raczili znamení aneb ssylts p. Hausgirkovi Kretschmerovi by on na svém domě U Magerlů od starodávna řečeném k nynější i budaucy památce tabulku na ni zlaty sud vymalovany, tak aby se ten dum u zlatého sudu jmenoval vyvěsiti mohl 8. augusti 1699“.

A jak tomu bylo s ulicemi a náměstími? Zprvu byly zcela bezejmenné, a teprve jak ubíhala léta, dostávaly jakési zvykové pojmenování. Někdy podle toho, co se tam prodávalo – Kurný trh, Uhelný trh, Žitná ulice nebo jen Tržiště, jindy podle kostela či kláštera – Filipojakubská ulice či Františkánský plácek. Jindy dal ulici jméno její ráz – Dlouhá, Černá, nebo řemeslníci v ní sídlící – Platněřská, Pasířská, Jirchářská.

V druhé polovině 18. století přišla změna přímo převratná. Císařský dvůr totiž v roce 1767 nařídil očíslovat všechny domy ve městech i vesnicích habsburské monarchie. To se ovšem hrubě

nelíbilo českým stavům, dávali přednost jistotě v dosavadní nepřehlednosti a v číselné evidenci spatřovali jen pomůcku k lepšímu rozpisu daní nebo shánění rekrutů. Ačkoliv se novotě bránili ze všech sil, nebylo jim to nic platné a dvorní dekret z 1. října 1770 pražské domy očísloval. Soupis a očíslování bylo svěřeno nikoliv úředníkům, ale důstojníkům a dopadlo prapodivně. Číslo 1 dostal dům proti Staroměstské radnici a další čísla domy v celé Praze, bez ohledu na jednotlivá pražská města. Čísla se malovala červenou barvou přímo na fasádu, a když celá akce skončila, zjistilo se, že páni oficiři zapomněli na Staroměstskou radnici a ta zůstala bez čísla. V roce 1784 byla města pražská sloučena pod jediný pražský magistrát a z bývalých měst se staly čtvrtě vyznačené římskými číslicemi: Staré Město I, Nové Město II, Malá Strana III, Hradčany IV (Josefov V až v r. 1849). V roce 1805 se přikročilo k novému očíslování domů – pro každou z těchto čtvrtí zvlášť. Původně opomenutá radnice dostala v Praze I číslo 1. Nové číslování splnilo sice účel dokonalé evidence, ale orientaci nijak neusnadnilo. Nicméně uplynulo dalších více jak šedesát let, než se magistrát rozhodl pro orientační očíslování domů v každé ulici zvlášť (dnešní modrá čísla).

V 80. letech 18. století došlo také na oficiální pojmenování ulic a náměstí. Magistrát schválil dosud používané, nikde neevidované názvy, úředně změnil ty, které pokládal za nevhodné, a dal jména ulicím dosud bezejmenným. Na nárožích domů byly vymalovány velké bílé tabule, čtyřikrát až pětkrát větší než dnešní uliční tabulky, a na nich černými písmeny ulice či název náměstí, vlevo švabachem německy, vpravo česky. Několik se jich zachovalo, třeba v Křižovnické ulici, v Jiřské ulici na Hradě, na Anenském náměstí i jinde. Nepřehlédnutelně dodnes hlásají např.: Kreuzherrengasse / Křižovnická ul.

Tolik na úvod; snad Vás neodradil a nyní tedy nastupme pouť staletími, ulicemi a náměstími historické Prahy. Pro Vás lepší

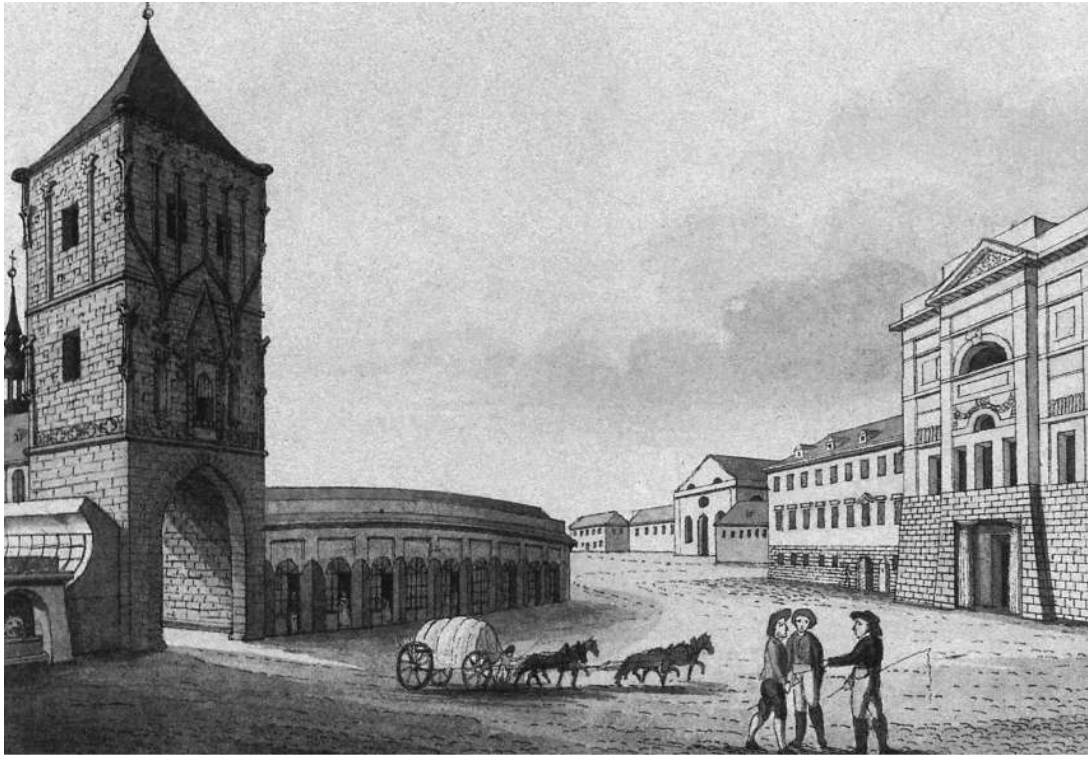
přehled jsem je řadil abecedně v rámci jednotlivých pražských měst.

část první

Staré Město

Staré Město nebylo nikdy plánovitě, jednorázově založeno, vzniklo před dávnými staletími spontánním zastavováním, až se postupně vyvinulo v poměrně rozsáhlé osídlení, ovšem otevřené, bez hradeb. Teprve na počátku gotické éry, ve 30. letech 13. století, je dal král Václav I. obehnat hradbami.

Jejich průběh dodnes sledují ulice Revoluční, Příkopy, 28. října a Národní. Jak dosvědčují archeologické nálezy, šlo o opevnění skutečně mohutné. Hlavní vysoká hradba byla přes 2 m silná a ještě zesílena řadou vysokých masivních věží. Před hradbou byl asi 15 m široký parkánový prostor, ukončený další silnou zdí. Směrem ven, tedy k eventuálnímu nepříteli, následoval zhruba 25 m široký a 8 m hluboký příkop a za ním ještě val. Západní a severní stranu Starého Města chránila pouze Vltava, teprve v roce 1253 byla po celé délce jejího toku postavena jednoduchá silná zeď. Hradby se otevíraly celkem třinácti branami v pořadí od říčního břehu: proti dnešní Klimentské ul., u Dlouhé ul., Královovské, Celetné, Havelské, brána na Můstku, dále u ulice Perlové, Na Perštýně stála Zderazská brána, pak při ulici K. Světlé, Betlémské, Na Zábradlí, Mostecká věž a poslední u Kaprovy ulice. Zbývá třináctá, malá branka řečená „Za Židy“, někde za dnešním Rudolfinem. Teprve teď to bylo skutečné město, nejen de iure, ale i de facto.



Hybernské náměstí, 1815 (A. Gustav)

Tisíciletý mnohotvárný stavební vývoj Starého Města probíhal celkem plynule, přesto však v něm najdeme dva důležité zlomy. První nastal v době vrcholného rozkvětu románské Prahy koncem třináctého století. Růst města měl za následek i vzrůst počtu vltavských mlýnů, které byly navíc zdokonalovány výstavbou jezů. Ty ovšem zvedly hladinu řeky a hrozilo permanentní zaplavování povltavských oblastí, proto bylo nezbytně nutné přistoupit k zvyšování staroměstského terénu navážkami. Dělo se tak po dobu několika desetiletí, navážka dosáhla 2–3 metrů a způsobila, že původní přízemí románských domů se stala sklepy a nad nimi se pak budovaly přestavby a novostavby již gotické. V podzemí Starého města se tak dochovalo několik desítek přízemků románských domů.

Druhý zlom přišel až o sedm století později. Byla jím rozsáhlá akce koncem 19. a počátkem 20. století, běžně nazývaná asanací. O co šlo? Pražské obci byl již dlouho trnem v oku stav Josefova, bývalého Židovského města, po hygienicko-zdravotní stránce přímo katastrofální. Spleť uliček, slepence různě vysokých starých domů a domků bez kanalizace a vodovodu opravdu vzbuzovala vážné obavy. Praha si v roce 1893 na císaři vymohla tzv. Asanační zákon, který ji opravňoval k vyvlastňování nemovitostí a následným daňovým úlevám u novostaveb. Nezbytný urbanistický zásah byl však provázen jednak zájmy spekuláčními, jednak úsilím nekritických modernistů zhlédnuvších se v Paříži a požadujících zbourat všechnu „starou veteš“ a nahradit ji rovnými třídami vysokých činžovních domů. Nechyběly ani snahy vybourat bulvár v šíři Václavského náměstí přes celé Staré Město, který by pokračoval majestátním průkopem přes letenskou stráž; ozývaly se i názory vybourat celé Staroměstské náměstí, kde by zůstala jen radnice a Týn. A tak se v prvních letech asanovalo bez rozmyslu. Padla nejen celá židovská čtvrť, kde zůstalo jen pár synagog a kde se strhlo i leccos cenného, co bylo možno restaurovat, ale i severní část Starého Města až po ulice Platněřskou a Dlouhou a četné solitéry (Na zábradlí, v Melantrichově ulici, ve Skořepce). Vše bylo nahrazeno architektonicky vesměs bezcennými činžáky. Teprve rostoucí odpor odborníků i veřejnosti, zejména intelektuální, zamezil dalšímu pokračování. Kromě nezbytného ozdravení se jediným cennějším a líbivějším výsledkem stala dnešní Pařížská třída.

Anenské náměstí

Jen několik kroků od rušného, hlomozného a poměrně nového Smetanova nábřeží nás přivede na tiché náměstíčko, v dnešní podobě zdánlivě nepříliš zajímavé, s pouhými pěti domy. Podle

zasvěcení zdejšího kláštera se zde od středověku říkalo U svaté Anny, někdy i Anenský ryneček, Anenský plácek. Při úředním označení pražských ulic koncem 18. století dostalo jméno Náměstí u Sv. Anny, což se později změnilo na Anenské náměstí.

Dům, uzavírající náměstíčko na severní straně (čp. 188), patří vlastně jako č. 3 do Anenské ulice. Je zadním traktem domu „U francouzské koruny“ v Karlově ul. 4 a na místě jeho zahrady jej postavili až v roce 1843. Dlouhá léta tu bydlil slavný herec Rudolf Deyl starší.

Do náměstíčka však již patří nárožní čp. 203 (1), rovněž klasicistní novostavba. Původní zástavba tohoto městiště čili parcely byla ovšem mnohem dávnější. Mezi léty 1366–1416 tu stával dům inkvizitorů s cimbuřím a vížkami a stával tu, i když inkvizice již dávno odešla – až do 18. století. V druhé polovině tohoto století hraběcí rodina Deymů dům přestavěla na rozsáhlou čtyřkřídlou barokní stavbu. Netrvalo však dlouho a dům značně sešel, takže ve 40. letech 19. století byl jeho stav již neudržitelný. Uvažovalo se o přestavbě, nakonec ale vznikla stavba úplně nová. Ještě ve starém domě se 5. září 1830 narodil Tomáš Seidan, ve své době známý a vyhledávaný sochař, později profesor na ČVUT, první učitel J. V. Myslbeka. Z jeho pražských děl jmenujme alespoň sochy Mozartovu na Bertramce, Dobrovského na Kampě, Raffaela a K. M. Webera na Rudolfínu pracoval i ve Vídni a jinde. Zemřel 2. 12. 1890.

Téměř celou protilehlou východní stranu náměstí tvoří objekt čp. 211 (2), který dal náměstí jméno – bývalý klášter sv. Anny. Jeho pestrá historie sahá plných 900 let zpět, až do 12. století, v jehož první polovině tu stávala románská rotunda, nejpravděpodobněji jako soukromý kostelík feudálního dvorce. Někdy kolem roku 1232 se u kostelíka zasvěceného sv. Vavřinci usadili templáři a založili tu klášter. Hned po svém příchodu zbořili apsidu rotundy a na jejím místě přistavěli malou kostelní loď. Templářský řád byl ještě staletí

po svém zániku obestřen fluidem tajuplnosti, i když tajemného na něm ve skutečnosti nic nebylo. Založilo jej v roce 1118 v Jeruzalémě devět francouzských rytířů jako ozbrojený řád za účelem ochrany poutníků směřujících do Svaté země. Nositeli řádového bílého šatu s výrazným červeným křížem se mohli stát pouze šlechtici a řád zprvu – až do pádu města – sídlil přímo v Jeruzalémě. Zpočátku chudý a asketický, rozrostl se řád během jediného století na téměř neuvěřitelných 20 000 členů s několika sty sídly po celé Evropě. Jeho velmistr se v roce 1260 přestěhoval z Kypru do Paříže, kde si dal postavit nádherou oplývající sídlo, zv. Templ. I když kázeň v řádu byla stále přísná, kdeže už byla jeho někdejší askeze – a řádové bohatství a moc nedávaly spát francouzskému králi Filipu IV. Dlouho trvalo, než přešel do útoku, pak ale počátkem 14. století obvinil řádové rytíře ze všemožných zločinů včetně spolčování s ďáblem, veliké množství jich dal žalářovat, 36 jich zemřelo na mučidlech a 54 nejpřednějších bylo po vykonstruovaných procesech upáleno. Stejnou smrtí skončil i velmistr Jakub de Molay. Papež Klement V., jinak dosti závislý na francouzském králi, pak řád v roce 1312 raději zrušil, aby předešel dalším persekucím. Účelu však bylo dosaženo – majetek řádu připadl králi.

Řád byl zrušen, templářští rytíři se rozešli, jeden však v Praze přece jen zůstal. Dopustil se prý jakéhosi těžkého provinění spojeného se smrtelným hříchem, protože byl podle řádových regulí stát. Od té doby každé páteční půlnoci po celá staletí objížděl na bílém koni okolí kláštera jeho bezhlavý duch, vlastní hlavu v ruce. Nikdy nebyl vysvobozen, neboť každý se k němu bál přiblížit; přestal strašit teprve po zrušení kláštera. Jaký byl jeho prohřešek, pověst nepraví; dnes bychom se na něj patrně dívali značně shovívavěji.

Do opuštěného kláštera s kostelíkem sv. Vavřince přesídlily v roce 1313 dominikánky z kláštera na Újezdě. Podstatně přestavěly

a rozšířily klášter a do poloviny století daly postavit nový velký kostel, který byl posvěcen ke cti sv. Anny. Stavbu pomohli platit páni z Říčan, sídlící tehdy v sousedství; několik členek jejich rodu bylo představenými kláštera. Starý kostelík sv. Vavřince byl stržen; archeologický výzkum v druhé polovině 20. století odkryl jeho základy pod podlahou velkého kostela. Klášter přežil bouřlivé 15. století i s husitskými válkami kupodivu bez větších škod. Zkazka, houževnatě se udržující po celá staletí, zná i důvod. Jedna z řádových sester byla prý tetou samotného Jana Žižky a v dětství jej vychovávala. Žižka ji velice miloval, ale když později odešla do kláštera, neviděl ji dlouhou řadu let. Ona však o synovcově vzestupu dobře věděla, a když plenící husitské houfy přitáhly ke klášteru, rezolutně si vymohla vojevůdcův příchod. Žižka, dojatý shledáním, jí slíbil ušetření kláštera a dokonce k němu postavil ozbrojenou stráž. Dávno upadlo v zapomenutí, jak tomu ve skutečnosti bylo; některé prameny dokonce uvádějí, že jeptišky přestoupily ke straně podobojí, což nezní příliš pravděpodobně.

Doba se zklidnila, klášter žil tiše dále a desetiletí ubíhala. V 16. století tu svá poslední léta prožil Václav Hájek z Libočan, původě kališnický, pak katolický kněz. Dotáhl to až k hodnostem karlštejnského děkana a probošta staroboleslavské kapituly a posléze k neblahému konci. Pro neplnění povinností a prospěchářství byl postupně zbaven všech duchovních úřadů; na sklonku života našel azyl právě zde ve svatoanenském klášteře, kde také 18. března 1553 zemřel. V době své slávy byl vynikajícím kazatelem, navždy však proslul jako autor Kroniky České, po staletí opakovaně vydávané a hojně čtené. Shromáždil k ní na tehdejší dobu obrovské množství materiálu – kde ale prameny chyběly, vymýšlel si běh českých dějin sám, včetně přesných dat. Jeho dílo nicméně dlouho platilo za pravdivé a spolehlivé, až teprve první generace osvícenských kritických historiků koncem 18. století se od kroniky distancovala.

Když v roce 1618 vypuklo stavovské povstání, jeptišky tu ukryly

archiv a cennosti vyšehradské kapituly; vzápětí přišla velká válka a po třiceti letech zase odešla, aniž se cokoliv dotklo klidu kláštera. Po válce pak začal rapidně vzkvétat, jednak díky četným darům bohatých měšťanů a šlechty, jednak proto, že sem coby jeptišky vstupovaly dcery předních rodů. Nešlo o maličkosti, třeba hraběnka Trauttmansdorfová přinesla jako novicka věnem 100 000 zlatých a hraběnka Vratislavová z Mitrovic 90 000, což tehdy byly závratné sumy, které umožnily barokní přestavbu kláštera a drobné úpravy kostela.

Ne asi každá se hrnula do kláštera s takovou radostí jako zmíněné dámy, některá patrně přišla i z donucení. Tak i dcera velice bohatého šlechtice, kterou chtěl její otec provdat do rodiny samotných Rožmberků. Dívka, zamilovaná do chudého rytíře, nechtěla o takovém sňatku ani slyšet a octla se z otcova donucení v klášteře. Nebylo to nic platné, klášterní chovanka se po nocích scházívala v klášterní zahradě se svým milým a nakonec se domluvili, kdy a jak ji její rytíř vysvobodí. Nějaká dobrá duše donesla vše tatíčkovi, ten si na únos počkal, dceři při něm usekl hlavu a rytíře těžce zranil. Navíc dívku ještě proklel, ta nedošla pokoje a po staletí strašívala v noci u klášterní zdi.

Zkazky a povídačky nijak neublížily pověsti kláštera, který naopak slynul pěstováním chrámové hudby. V letech 1732–1736 ve zdejším kostele působil jako varhaník pozdější slavný skladatel Christoph Willibald Gluck, přivydělávaje si tak na svá pražská studia. Když se v roce 1750 octl v Praze podruhé, byl již kapelníkem velké divadelní společnosti Giovanbattisty Locatelliho.

Po čtyřech a půl stoletích existence život kláštera náhle skončil. Císař Josef II. klášter i s kostelem v roce 1782 v rámci svých reforem zrušil a jeho další osud se stal dokladem naprosté nekulturnosti, bohužel ne jediným. Téměř třináct let byl celý komplex prázdný a nikdo se o něj nestaral; nakonec jej v roce 1795 koupil Jan Ferdinand Schonfeld, tiskař a vydavatel, jehož podnik,

sídlící do té doby v Karlově ulici, vydával mj. C. K. Poštovské noviny pod redakcí Václava Matěje Krameria. Schonfeld zařídil v klášteře tiskárnu a sklad knih a devastace klášterní budovy započala. V roce 1834 vše koupili bratři Haasové, kteří vlastnili i papírnu ve Vraném nad Vltavou, a z kláštera vybudovali největší tiskárnu v monarchii – za cenu zničujících přestaveb cenné barokní budovy. Tiskárna zde fungovala ještě po druhé světové válce a teprve v osmdesátých letech 20. století byl těžce devastovaný klášter restaurován a rekonstruován jako provozní budovy Národního divadla. Jsou tu kromě jiného i učebny, baletní sály a sklady kostýmů.



Kostel Sv Anny, kresba, 1873 (Vincenc Morstadt)

Ani kostel neušel podobnému osudu. Je to vzácná raně gotická stavba, jednolodní svatyně postavená z lomové opuky a omítnutá. Uprostřed průčelí stávala čtyřhranná věž, v horních patrech osmiboká. Kostel, používaný tiskárnou jako sklad papíru, rychle chátral. Nakonec dali majitelé v roce 1870 zcela bezúčelně ubourat věž, pak byla stržena 540 let stará klenba, vnitřek přepatrován

dřevěnými stropy na několik pater a jako vrchol instalován výtah, zakotvený svými základy v gotické kryptě. Rakve a kosti, při tom nalezené, byly odvezeny na hřbitov. Teprve v posledních letech 20. a v prvních letech 21. století byl kostel velkým nákladem, mimo jiné za podstatného příspěví Nadace manželů Václava a Dagmar Havlových, odborně restaurován a nenásilně upraven jako přednášková a koncertní síň. Restaurátoři při tom objevili rozsáhlé zbytky neobyčejně cenných gotických fresek. Ačkoliv byly požáry ve středověkém městě zcela běžnou událostí, zachoval se kupodivu i původní gotický krov, jen z nepatrné části opravený.

Dalším je dům čp. 948 (3), který je součástí klášterního areálu. Již ve 14. století tu stával dvorec pánů z Rožmberka; během staletí opakovaně měnil majitele a byl změněn na dva domy. Klášter je zakoupil v roce 1692, v roce 1719 je dal strhnout a místo nich vztyčit barokní novostavbu. Zásahy tiskárny i zde podstatně změnil původní interiéry a částečně i vnější vzhled. Kamenná socha sv. Vavřince, stojící na bráně, je připomínkou zasvěcení původního kostelíka a vytesal ji nejpravděpodobněji Jan Antonín Quittainer, vyhledávaný barokní sochař, s nímž se na jiných místech ještě shledáme.

Sv. Vavřinec byl ve středověku velmi uctívaným světce a jeho jméno bylo s oblibou užíváno jak při křtech, tak i při zasvěcení kostela. Jeho postava není žádnou legendou, skutečně žil ve 3. století a byl jedním ze sedmi římských jáhnů. Zemřel v roce 258. Legendou nedoloženou, ale po staletí tradovanou je způsob jeho smrti. Římský prefekt mu nařídil, aby odevzdal veškeré církevní poklady. Vavřinec shromáždil chudé a nemocné a přivedl je k prefektovi se slovy: „Zde jsou poklady církve.“ Prefekt, rozzuřený takovou opovázlivostí, dal Vavřince uvěznit a určil mu zvlášť krutou smrt – popravu opékáním na roštu. Proto na středověkých i barokních zobrazeních drží sv. Vavřinec rošt jako nástroj svého umučení.

Přímo naproti nacházíme úzké, štítem a erby opatřené zdánlivé průčelí domu čp. 208 (4). Pravím zdánlivé, neboť zdání klame; ve skutečnosti je to původně zadní vjezd do rozlehlého paláce Pachtů z Rájova. Pachtové byla slušně movitá měšťanská rodina, která za svou věrnost císařské straně obdržela v roce 1628 od císaře Ferdinanda II. erb a šlechtický přídomek. Postupovali rychle, po uplynutí čtvrtstoletí byli už hraběcím rodem; stejně rychle i bohatli. Na parcele dnešního paláce stávaly tři středověké domy. Daniel Pachta z Rájova koupil v roce 1647 jeden, o pět let později druhý a v roce 1683 získali Pachtové i třetí, poslední. Na přelomu 17. a 18. století dali pak vše částečně přestavět. Hrabě František Josef Pachta z Rájova, nejvyšší mincmistr, měl na počátku 70. let 18. století v Praze již dva paláce – jeden dal postavit jeho předek Jan Jáchym před rokem 1730 v Celetné ulici, druhý, hlavní sídlo rodu, stál od roku 1769 na dnešním Palachově náměstí a svým průčelím napříč uzavíral Křižovnickou ulici. Nejvyšší mincmistr, později navíc i nejvyšší zemský sudí, nebyl jen tak někdo a tak rodině dva paláce nestačily. Františkův mladší bratr Herbert Karel dal v 70. letech 18. století domy na Anenském plácku strhnout a na jejich místě postavit rokokový palác. Projekt a provedení stavby svěřil věhlasnému staviteli pražského rokoka Janu Josefu Wirchovi (1732–1787), novoměstskému měšťanu, který se již dříve proslavil přestavbou arcibiskupského paláce na Hradčanech. Rozložitý jednopatrový palác hleděl hlavním průčelím, z něhož dopředu vybíhala dvě postranní křídla a vytvářela tzv. čestný dvůr, do malé zahrady směrem k Vltavě. Rokokově malebné palácové nádvoří má na jižním křídle mohutný portikus s balkonem, ozdobený soškami s dílny Ignáce Platzera. Nádvoří lze spatřit z foyeru Divadla Na zábradlí, palác samotný je veřejnosti zcela nepřístupný.

Páně mincmistrův potomek Jan Josef Pachta z Rájova (1756–1834) to dotáhl až na generála; přitom měl značné hudební nadání, vlastnil kapelu, sbíral hudebniny a trochu i sám komponoval.

Častým hostem u něho býval skladatel Josef Mysliveček; v roce 1787 i sám Wolfgang Amadeus Mozart. Právě k Mozartově pobytu se váže legenda, která asi ani není příliš smyšlená. Generál hrabě pořádal slavnostní večeři, při níž měla koncertovat jeho kapela – a tak zavřel Mozarta do pokoje s inkoustem, perem a notovým papírem a nepustil ho dříve, než napsal taneční skladbu pro hraběcí kapelu. Teprve potom ho uvedl k tabuli. Je skutečností, že Mozart vytvořil takových skladeb dokonce šest, které se jako tzv. Sechs Teutsche staly později základem celého cyklu. Něco takového se zřejmě opravdu stalo, není ale jisté, zda přímo zde nebo v jiném Pachtovském paláci.

V roce 1813 Pachtové palác prodali; koncem 30. let byl jeho majitelem jakýsi Julius Kuhlmann, který dal na místě zahrady před hlavním průčelím a čestným dvorem postavit klasicistní činžovní dům v ulici Karolíny Světlé a půvabné palácové průčelí tak bylo zcela zakryto. V novém domě bývala Slovanská kavárna, kde se po léta scházela vlastenecká inteligence, hlavně literáti.

Sousední nárožní čp. 209 (5) je po 40 let sídlem slavného Divadla Na zábradlí. Ve středověku tu stával dvorec milevského kláštera, písemně doložený k roku 1409, ale možná až románského původu; kromě toho tu byl ještě další gotický dům. Objekt nazývali „Milevským domem“, i když už klášteru dávno nepatřil, později pak i „U zeleného kloboučku“.

Ve 30. letech 19. století se uvažovalo o módní klasicistní přestavbě starého domu, nakonec však byl zbořen a vznikla dodnes stojící novostavba, která ze středověké stavby nezachovala vůbec nic.

V první polovině 19. století tu pracovala jedna z prvních pražských kartounek. Na naprosto nezajímavém klasicistním průčelí jsou umístěny pamětní desky dvou slavných osob, spjatých s Divadlem Na zábradlí, mima Ladislava Fialky a režiséra Jana Grossmanna. Na nároží se již po více jak dvě století skví

namalovaná bílá tabule, zvěstující černým písmem: Annaplatz – Nám. U Sv. Anny. Uvnitř přece jen najdeme něco zajímavého, totiž kamenný románský reliéf Krista na oslíku, pocházející až z 12. století. Je zasazen do zdi bývalého průjezdu a pochází z kostela sv. Jana na Zábradlí, který od 12. století stával v těsné blízkosti na místě čp. 205 (roh nábřeží a ulice Na zábradlí). Románský kostelík se čtyřmi apsidami byl za Josefa II. zrušen, roce 1896 při asanaci nesmyslně zbořen a nahrazen činžákem. V té době byla v místě dnešního divadla hospoda „U zlaté chaloupky“. Hospodský nějakým způsobem získal reliéf, ne snad pro jeho cenu, nebo že by se mu líbil; nikoliv, potřeboval prostě kámen, desku po okrajích osekal a použil jako podstavec pro kuželky. Teprve mnohem později byl mramorový reliéf zasazen na nynější místo.

Starou studnu uprostřed rynečku kryje kovaná konstrukce, vyplněná drátěnou mříží s tepanou figurou lva na vrcholu; pochází z 18. století.

Betlémské náměstí

Místo, které se navždy zapsalo do české i pražské historie, je náměstím teprve něco přes dvě století. Jeho osídlení je velmi staré, ale bývala to jen ulice, v níž od prvních let 12. století stával malý románský kostelík, zasvěcený sv. apoštolům Filipu a Jakubovi. Měl i hřbitůvek a dal jméno ulici, kterou tehdejší sousedé nazývali Filipojakubskou.

Prázdný pozemek a sladovnu za kostelíkem, pár kroků severněji, vlastnil ve 14. století bohatý staroměstský kramář, měšťan a konšel Václav Kříž. Rozhodl se tu postavit kapli k svobodnému kázání slova Božího, v čemž mu výrazně pomohl Hanuš z Milheimu, vlivný dvořan Václava IV. a příbuzný budoucího arcibiskupa Zbyňka Zajíce z Hazmburka. Pan Hanuš také vydal 24. května 1391 zakládací listinu, která stanovovala, aby správcem kaple byl světský

kněz (nikoliv tedy mnich). Jeho povinností bude kázat tu česky každou neděli a svátek ráno a po poledni, mši sv. sloužit dle vlastního uvážení a při kapli i bydlet. Neprodleně se začalo se stavbou a roku 1394 byla kaple, jejíž účel byl vysloveně kazatelský, dokončena a nazvána Betlémem. V prvních letech se těšila velké přízni; arcibiskup Jan z Jenštejna ji hned po vydání zakládací listiny uznal za řádnou svatyni a král Václav IV. jí zajistil stálé platy a osvobodil ji ode všech daní ze strany staroměstských konšelů. Václav Kříž zřídil při kapli i ubytování a zaopatření pro chudé české studenty teologie, což svěřil rovněž do správy kazatele.

Prvním kazatelem a správcem byl až do roku 1396 Jan Protiva, pozdější rozhodný Husův odpůrce a farář u sv. Mikuláše. Byl nejen Husovým odpůrcem, ale chodíval poslouchat jeho kázání a pak na něho donášel arcibiskupovi. Traduje se, že Hus ho jednou uviděl mezi posluchači a komentoval to zvoláním z kazatelny: „Napiš to a nes na onu stranu!“ Než nepředbíhejme, zatím je kaple pod ochranou mocných a do krize je ještě daleko.

Po Protivovi nastoupil jako kazatel Štěpán z Kolína, kterého v roce 1402 vystřídal Jan Hus, právě zvolený rektorem univerzity. Betlémská kaple prožívala období své největší slávy, na Husova kázání se scházely davy, které sotva pojala. Nejen prostý lid, také měšťané, šlechta, kněží i královi dvořané. Od roku 1409 už ale docházelo k prohlubujícím se roztržkám mezi Husem a arcibiskupem, do nichž byl chtě nechtě zatahován i král. V roce 1412 dal Hus v kapli pohřbít tři mladíky, popravené pro brojení proti odpustkům, a nedlouho poté byl již vypovězen z Prahy. Jeho nástupcem se stal M. Jakoubek ze Stříbra, jenž v kapli zavedl přijímání pod obojí způsobou. Když v roce 1419 zemřel, pohřbili ho na zdejším hřbitůvku, ale to už byly husitské bouře v plném proudu. V jejich víru byl kostelík sv. Filipa a Jakuba, pokládaný za hnízdo katolictví a němectví, úplně rozbořen a zničen; Betlémská kaple však i po utichnutí bojů zůstávala dlouhá léta jakýmsi Husovým

odkazem. Ještě v roce 1521 zde kázal německý reformátor Tomáš Munzer, už ale bez úspěchu. Český neuměl, potřeboval tlumočníka, byl příliš radikální a Čechy byly sice ještě z valné části kališnické, ale už dávno ne husitské. Na nátlak univerzity i měšťanů musil Munzer Prahu opustit.

V roce 1548 byla kaple z odkazu paní Anny Cvkové nákladně přestavěna a dřevěný strop nahrazen klenbou. Na přelomu 16. a 17. století byla nějaký čas ve správě Jednoty bratrské, ale to už se blížil naprostý obrat v jejím životě. Krátce po Bílé hoře ji císař Ferdinand II. v roce 1622 daroval jezuitům, kteří ji pak vlastnili až do roku 1638, kdy ji musili vrátit univerzitě. Ani ne po čtvrt století, v roce 1661, lékařská a právnická fakulta prodaly kapli jezuitům zpět za 61 000 zl. Tehdy ji jezuité příslušným způsobem zařídili a definitivně přeměnili v katolický kostel.

Po polovině 18. století byl zrušen zdejší hřbitůvek a z ulice se tak stalo náměstíčko, pro něž se vžil název Betlémské, který byl později i úředně uznán. Netrvalo dlouho a byl zrušen i jezuitský řád. Učinil tak papež Klement XIV. brevem „Dominus ac Redemptor“ 5. října 1773. Jezuité odešli, kaple byla vyklizena a začala neuvěřitelně rychle chátrat. Za pouhých 13 let už byla na spadnutí a dvorská kancelář dala souhlas k jejímu zboření. Kdysi tak slavná kaple byla stržena, stát zůstala jen východní a západní zeď, svázaná se zdi sousedních domů. Na uvolněném místě byl pak ve 30. letech 19. století postaven třípatrový nájemní dům s nádvořním traktem.

Teprve 20. století začalo s průzkumem a vida – postupně byl v udírně objeven gotický portálek, v komoře zbytky nápisů, posléze celé postranní zdi. V roce 1949 bylo rozhodnuto – na značný mocenský nátlak ministra Nejedlého – starý a nevzhledný činžák zbořit a kapli obnovit. Tak se i stalo a arch. Jaroslav Fragner pak v letech 1950–1952 postavil více méně přesnou kopii dávné Betlémské kaple. Do novostavby pojal obě zachované zdi se zbytky nápisů a portálkem, jakož i starou studnu, která tu stávala na

volném pozemku ještě v době před výstavbou původního „Betléma“. Archeologický průzkum, prováděný při stavbě kaple a úpravě náměstí, odhalil před kaplí dobře zachované základy starého kostelíka sv. Filipa a Jakuba; po prozkoumání byly opět zasypány.

Vedlejší čp. 254 (3) měl předchůdce ve dvou gotických domech již na samém počátku 15. století. Po polovině dalšího, 16. století byly renesančně přestavěny; jeden z nich byl tehdy majetkem záduší Betlémské kaple. Koncem téhož století je koupil, přestavěl a stavebně sjednotil Václav Krocín z Drahoberle, velká postava renesanční Prahy. Jeden z nejslavnějších staroměstských purkmistrů pocházel ze Žatce, jmenoval se Šafránek a jméno si po renesanční módě polatinštil (Crocus = šafrán). V roce 1584 se stal purkmistrem, o tři roky později byl povýšen do vladyckého stavu, záhy i do rytířského s přídomkem z Drahoberle a erbem lva držícího květ šafránu. Purkmistroval plných 23 let až do své smrti, proslul poctivostí, rozhledem i rázností. Jeho domu se tehdy říkalo „U města Betléma“. Po Krocínově smrti měnil majitele, až jej brzy po Bílé hoře získali jezuité a zřídili tu tzv. Betlémskou školu. Barokně přestavěn zůstal jezuitským až do zrušení řádu v roce 1773, pak přešel do soukromých rukou. Kolem roku 1806 byl důkladně přestavěn v duchu klasicismu a dnešní podobu získal až v roce 1952.

Téměř pět století po původní Betlémské kapli proslavil náměstí jiný dům, i když zcela odlišným způsobem. Jako čp. 269 (1) uzavírá náměstí na západní straně; rozložitá raně barokní stavba zasahuje svými křídly až do Betlémské a Náprstkovy ulice a od 17. století nese jméno „U Halánků“. Stávalo tu pět gotických domků, z nichž největší byl dům Sezemovský s pivovarem a sladovnou. Počátkem 16. století jej vlastnil sladovník Vít Hatiapatia a jméno Hařapatů pak zůstalo domu přes sto let. Domy byly během let postupně slučovány, až je koncem 16. století koupil výše zmíněný purkmistr Václav Krocín z Drahoberle, pán, jak vidno, velice mohovitý. V době mezi renesancí a barokem vše přestavěl ve velký dům, jenž

– po drobnějších úpravách v 17. století – si svůj vzhled podržel dodnes. Krocínův syn dům prodal a ten potom po padesát let střídal majitele, až jej v roce 1676 koupil jičínský občan Jan Halánek. Jeho jméno již domu zůstalo, barokní kartuše nad kamenným vjezdovým portálem dosud hlásá „U Halánků, pivovar a vinopalna“. Halánek tu byl domácím a pivovarníkem něco přes třicet let, v následných desetiletích se opět vystříдалo několik majitelů, až konečně v roce 1826 dům s pivovarem koupili manželé Fingerhutovi. Sládek Antonín Fingerhut se vlastně jmenoval Náprstek, ale na vojně dal jakýsi nadmíru snaživý oficír jeho jméno poněmčit. Matka Fingerhutová proslula jako „panímáma od Halánků“ lidumilností a dobročinností, starala se o chudé a potřebné v celém okolí; jednou týdně se dokonce „U Halánků“ zdarma rozděloval chléb těm nejuбоžejším, což některý den představovalo i několik set bochníků. Fingerhutovi měli dva syny, Ferdinanda a Vojtěcha; právě ten proslavil svou činností sebe i rodný dům.

Přesvědčený vlastenec přijal opět české jméno Náprstek a jako dvaadvacetiletý student se velice angažovaně zapletl do pražské a vídeňské revoluce roku 1848. Tak velice, že po jejím potlačení musil emigrovat do Spojených států. Tam se živil nejrůznějším způsobem, z počátku dost tvrdě; později se tam věnoval politice, překladatelství, vydávání novin, otevřel české knihkupectví a všemožně podporoval krajanský život českých přistěhovalců. V emigraci také začal sbírat předměty pro průmyslové a přírodopisné muzeum. V roce 1858 se směl vrátit do Prahy a z pivovarského domu „U Halánků“ rychle vytvořil centrum české inteligence, centrum vedené idejemi svobodomyslnosti, pokroku a demokracie. V roce 1862 tam otevřel zprvu malé muzeum, které mělo sloužit „vzdělávání lidu československého, zejména řemeslníkův a malých živnostníkův“ a seznamovat je s pokroky v průmyslu. Brzy ale nabyly převahu sbírky přírody – a národopisné, neboť s Vojtou Náprstkem se přátelili a do sbírek přispívali

cestovatelé Emil Holub, Frič, Vráz, Bedřich Hrozný. Nezůstávalo u odbornosti, „U Halánků“ se scházeli Palacký, Purkyně, Tyrš, Němcová, později Rieger, Zeyer, Vrchlický, prof. Masaryk a další čelné osobnosti kulturního a politického života. Náprstek rozvíjel intenzivní činnost osvětovou, přednášel, založením Amerického spolku českých dam propagoval ženskou emancipaci. Starý, mezitím již zrušený pivovar přestával posléze sbírkám stačit a Vojta Náprstek dal v roce 1886 vlastním nákladem na zadní parcele postavit novou muzejní budovu. Když v roce 1884 umíral, odkázal muzeu celý svůj majetek včetně obrovské knihovny s více jak 40 000 svazky a včetně všech muzejních sbírek, obnášejících tisíce předmětů.

I Náprstkův konec byl stylový – jako první Čech volil pohřeb žehem. Jeho posmrtnou masku snímal sám J. V. Myslbek. Zbývá jen dodat, že v prvním patře nádvorního průčelí starého domu lze dosud spatřit kamennou desku s erbem Krocína z Drahoberje, nápisem a letopočtem 1591.

Jižní stranu Betlémského náměstí tvoří tři domy. První, na nároží Konviktské ulice (čp. 257/9), tají dosud gotické sklepy ze 14. století, starý dům byl však ve století devatenáctém už tak zchátralý, že vyvstala nutnost rozsáhlé přestavby, tak rozsáhlé, že jde prakticky o novostavbu v klasicistním slohu, datovanou roky 1820–26.

Vedlejší dům „Na rybárně“, čp. 258/10, je ve svém jádru původní filipojakubskou farou, z níž se zachovaly sklepy a obvodové gotické zdi až do výše přízemí. V roce 1713 jej dal majitel, baron Joanelli, barokně přestavět s ušlechtilou, stylově čistou fasádou. Přestavbu pravděpodobně prováděl význačný stavitel Giovanni Baptista Alliprandi, s nímž se na svých toulkách ještě setkáme. Na fasádě bylo tehdy umístěno i poprsí císaře Josefa I. V roce 1887 byla na dům osazena pamětní deska Jaroslava Čermáka, slavného českého malíře, jenž se tu 1. srpna 1830 narodil. Hned po studiích odešel do ciziny a prožil celý život ve Francii vysoce uznáván

a hodnocen. Prahu sice navštěvoval, ale v Čechách, jak už to bývá, byl doceněn až dlouho po smrti (zemřel v Paříži roku 1878).

Rovněž čp. 259/11, kdysi „U bílého čápa“, má předchůdce ve dvou gotických domech, později v 17. století spojených. Z gotického domu zbyla jen část sklepa; v 18. století totiž prošel výraznými přestavbami a získal barokní vzhled. Jeho dnešní stav je výsledkem další, klasicistní přestavby ve 40. letech 19. století.

Náměstí Curieových

Psal se rok 1393. Vztahy mezi dvěma nejmocnějšími muži země, totiž králem Václavem IV. a arcibiskupem Janem z Jenštejna, byly již několik let mírně řečeno velmi napjaté a v předjaří toho roku došlo ke krizi. Král chtěl arcibiskupovu pozici oslabit zřízením nového biskupství v Kladrubech u Stříbra, čemuž ale Jan z Jenštejna dokázal několika taktickými tahy zabránit. Nakonec byla přece jen sjednána schůzka obou stran, uražený král ale rozkázal arcibiskupskou delegaci zajmout. Arcibiskup sám stačil utéci, ale jeho generální vikář Jan z Pomuku spolu s několika dalšími byli uvězněni. Generální vikář bylo vysoké postavení a právě od něho se král chtěl dovědět další arcibiskupovy úmysly. Jan z Pomuku byl tedy – za osobní přítomnosti krále – vyslýchán a nakonec dán na mučidla. Neprozradil nic, ale také výkon útrpného práva nepřežil. To bylo příliš, Václav IV. se polekal svého činu a pokusil se jej zahladit. Dal Janovo mrtvé tělo svázat a 20. března 1393 pozdě večer shodit z Kamenného mostu do Vltavy. Mrtvola ale o něco později vyplula na hladinu, jacísi rybáři ji kousek níže po proudu vylovili a na nějaký čas uložili v blízkém kostele sv. Kříže. Stalo se tak právě zde, v místech dnešního náměstí Curieových, na plochem vltavském břehu s pobořenou již přemyslovskou hradební zdí.

Byly to ubohé končiny na pomezí Starého a Židovského města; žili zde ti nejchudší a také plavci a rybáři, kteří ovšem rovněž

neoplývali pozemskými statky. Bezejmenný, malý neupravený plácek, obklopený několika uličkami, k řece snad otevřený, povodněmi zaplavovaný. Velmi blízko, v místech dnešní školy v Dušní ulici, stál vznosný raně gotický chrám sv. Kříže Většího s klášterem řádu cyriaků, zbudovaný Přemyslem II. Otakarem roku 1256 na památku vítězství nad Prusy. Mnohem později jej Josef II. zrušil a v průběhu asanace byl nesmyslně zbořen. Zbožné sousedství však nemělo na plácek a jeho okolí pražádný vliv. Říkalo se tu „Na rvačkách“, což výstižně charakterizuje styl zdejšího života.

Jak od 17. století rostlo uctívání mučedníka, jenž se mezitím legendou a přičiněním kronikáře Hájka z Libočan zvolna změnil na Jana Nepomuckého a smrt pro zpovědní tajemství, vžívalo se stále více jméno Janský plácek. Nic to na věci nezměnilo, po celá staletí tu stály, nakupeny jeden na druhém, chudé sešlé domky, jako U červené růže, U Jakubičků, židovská lázeň, U Svarbů, U tří stromů, U Straků, Olbramovy mlýny, židovská drubeží porážka. Převor blízkého cyriackého kláštera dal sice v nevábňém prostředí roku 1717 postavit sochu sv. Jana Nepomuckého, dílo Michala Brokoffa, ta však byla záhy přenesena ke staroměstskému Sv. Mikuláši; dnes stojí při kostele sv. Ducha.

Název Janský plácek se vžil tak, že při úředním pojmenování ulic koncem 18. století tu nominálně vzniklo Svatojánské náměstí; od roku 1870 již jen Jánské. A roky šly dál, až přišel konec 19. století a asanace. Zmizelo úplně všechno, počátkem 20. století bylo vybudováno nábřeží (tehdy prince Rudolfa) a Čechův most, proražena Pařížská třída. Co ale se vzniklým pustým prostranstvím? Věc byla brzy rozřešena, univerzita se rozhodla postavit zde nové budovy fakult. Rektor zadal jejich projekt v roce 1907 bez soutěže rovnou prof. Janu Kotěrovi (1871–1923). Kotěra byl jeden z největších českých, ba světových architektů, zakladatel české moderní architektury. Zůstaly po něm desítky velice cenných staveb ať již v Praze (Peterkův dům na Václavském náměstí, vlastní vila,

Suchardova vila) nebo v Hradci Králové (muzeum), ale i ve Zlíně, Lounech, Vídni, Sarajevu a jinde. Vrcholem byl právě rozsáhlý projekt české univerzity, z něhož byla ale realizována jen právnická fakulta; i její osud byl ale složitý. Kotěra odevzdal více méně definitivní návrh budovy v roce 1913, někteří konzervativní profesoři techniky se ale postavili na odpor, protože návrh se jim zdál příliš moderní. Jejich stanovisko podpořil sám následník trůnu Ferdinand d'Este, zřejmě v domněnku, že z titulu svého postavení může mluvit i do toho, čemu příliš nerozumí, a přál si objekt v barokním slohu. Přes světovou válku vše usnulo a v roce 1921 byla vypsána veřejná soutěž, která skončila fiaskem, neboť ji téměř všichni architekti ze solidarity s Kotěrou ignorovali. Kotěra tedy vypracoval definitivní projekt, bohužel ale záhy zemřel a vlastního provedení se ujal jeho spolupracovník L. Machoň. Stavba byla dokončena v roce 1927; na protilehlé straně náměstí měla stát budova německé právnické fakulty, projektovaná význačným pražským německým architektem Josefem Zaschem (1871–1957). Spolupracovník Kotěruv a Janákův (Adrie na Národní třídě), starosta Společnosti německých architektů v Čechách byl po 2. světové válce bez milosti odsunut.

Zpět ale k našemu náměstí. Zscheho návrh nebyl nikdy realizován, místo něho však na východní straně náměstí již v roce 1928 vznikl dům Spolku inženýrů a architektů, známý pod označením SIA, dle návrhu arch. Františka Krásného. Ve 30. letech 20. století došel pražský magistrát k názoru, že to vlastně žádné náměstí není, a nařídil označení Jánská ulice. Až dlouho po válce, v 70. a 80. letech, se přistoupilo k rozšíření domu SIA a jeho přestavbě na moderní hotel; současně byl postaven další hotel přímo proti právnické fakultě, obojí dle návrhu arch. Karla Filsaka. Tak vzniklo do roku 1980 znovu náměstí, které ovšem nemělo se svým středověkým předchůdcem pranic společného. Obnovit název Jánské nepřicházelo v komunistickém režimu v úvahu a tak se mu

dostalo jména Curieových. Autor této knihy se obává, že ani tak ne k uctění Marie Sklodowské-Curie a jejího manžela, objevitelů radia a radioaktivity, jako kvůli prof. Joliot-Curie, který proslul jako Sověty dirigovaný „bojovník za mír“.

Jak z vyprávění vidno, je to jediné z náměstí a náměstíček Starého Města, které se od středověku změnilo na něco úplně jiného.

Raději se opět vrátíme o řadu staletí zpět a navštívíme Haštalské náměstí

Své jméno, jen v málo se měnící podobě, nese již po osm století; dal mu je zdejší kostel velice neobvyklého zasvěcení, jediného v Čechách – a prsty jedné ruky by bohatě stačily na spočítání svatohaštalských kostelů v celé Evropě. Jeden býval v bavorském Mossburgu; není mi známo, zda přežil druhou světovou válku. Kdo byl světec tak neobvyklého jména? Jmenoval se ovšem jinak, slovo Haštal vzniklo počestěním latinského Castullus. Příslušník vysokého římského patriciátu žil ve 3. století, zastával postupně různé významné funkce a konečně se stal tzv. správcem, tedy nejvyšším hodnostářem císařského paláce. Potají i s manželkou přijal křesťanskou víru, jejíž učení pak ilegálně, ale s úspěchem šířil dále. Za Diokleciánova pronásledování křesťanů jich dokonce řadu ukrýval přímo v císařském paláci. Nakonec se vše prozradilo a Castullus byl nejprve mučen a v roce 287 popraven vhozením do jámy a zasypáním.

My se však ze starého Říma vrátíme na náměstí, kterému se zprvu říkalo U Sv. Haštala a později – až do úředního pojmenování ulic – Haštalský plácek. Kostel i celé náměstí s okolím pozbylo svého gotického vzhledu v roce 1689, 21. června toho roku postihl totiž Staré Město veliký požár, údajně založený žháři, které najal francouzský král Ludvík XIV., velký nepřítel Habsburků.

Sv. Haštalu byl zřejmě zasvěcen už prvotní kostelík, románská svatyně, postavená zde někdy kolem poloviny 12. století. Zda ji

původně založili němečtí rytíři, jak se někdy uvádí, není jisté; jisté však je, že ve 13. století už byl její význam značný, neboť podací právo k ní měly české královny. První písemná zmínka o tomto kostele jako už o dávno stojícím je v listině krále Václava I. z roku 1234; zbytky stavby byly v roce 1993 objeveny v hloubce asi 150 cm pod podlahou nynějšího kostela. Ten se začal stavět ve čtyřicátých letech 14. století jako trojlodní gotická bazilika. Stavba trvala několik desetiletí, během nichž došlo ke změně plánů a místo severní boční lodi vzniklo překrásné gotické dvoulodí. Nakonec byla nákladem pánů z Jenštejna postavena kaple Všech svatých (nynější sakristie) a kostel v roce 1375 vysvěcen.

V roce 1420 kostel zabrali a částečně poškodili husité a Sv. Haštal pak po dvě století zůstal utrakvistickým. V roce 1432 velká povodeň zatopila kostel tak, že stál ve vodě; byl však opraven a v roce 1436 znovu vysvěcen. Jak lze zjistit ve starých listinách, o kostel a jeho provoz se tehdy nezanedbatelnou měrou starali místní zbožní měšťané. Tak kupř. Svata Podvinská odkázala kostelu vinici za Horskou branou, řezník Jakub Kramařík pak v roce 1449 polovinu své živnosti. Ne všichni byli ovšem zbožní a štedří, našly se i existence velmi pochybné. Když v roce 1622 nastoupil ke Sv. Haštalu nový kostelník, jakýsi Šimon Šmíd, řečený Kafka, uvedl do matriky o svém předchůdci, že byl „kreténský, nevěrný, zpronevěřilý“. Ať to byla pravda nebo lež, Šmíd nebyl o nic lepší. Kostelníkoval jenom jediný rok, pak byl vyhozen a jeho nástupce do téže matriky napsal: „Ten klíčník Šimon Šmíd, řečený Kafka, pánům osadním dvě kaply zloupal, truhly, almary falešnými klíči zotvíral, světla mnoho pokradl, měděnici měděnou a knihy některé vzal a spravedlivě zasloužil šibenici.“

V roce 1523 tu byl farářem M. Matěj Korambus, pocházející z Třebíče, pozdější rektor univerzity a opat Na Slovanech. Brzy po Bílé hoře, přesněji v roce 1624, byl kostel samozřejmě vrácen katolické církvi; pro nedostatek kněžstva byl až do roku 1739

spravován z Týnského kostela a teprve pak se stal zase farním.

21. června 1689 byl kostel s celým okolím těžce poškozen velikým požárem tzv. francouzským, o němž již padla zmínka. Úplně vyhořel včetně věže, klenba hlavní lodi se zřítila, zvony se rozlily. Oprav, které začaly hned příštího roku, se ujal Pavel Ignác Bayer (1656–1733). Rodák z Jihlavska získal již v roce 1685 měšťanské právo v Praze a brzy se stal vyhledávaným stavitelem. V Praze postavil klášter paulánů na Staroměstském náměstí, kostel v Resslově ulici i s přilehlým kněžským domem, četné další drobnější stavby, pracoval pro jezuity v Praze i Hradci Králové, v letech 1720–1721 byl stavitelem Schwarzenberků na jejich panstvích. Ve svatohaštalském kostele vybudoval novou barokní klenbu, postavil nový průčelní štít a opravil okna, což trvalo do roku 1695. Po dvaceti letech se sem vrátil, aby opravil i věž a uvedl ji do nynějšího vzhledu.

Jedné lednové noci roku 1704 byl kostel vyloupen dvěma vojáky Daunova regimentu, F. Poslušným a J. Veselým, kteří zlákáni cennostmi se – navzdory svým jménům – dopustili svatokrádeže. Trestu neušli, na podzim téhož roku byli oba oběšeni. Za pruského obléhání v roce 1757 dostal i Sv. Haštal svůj díl v podobě několika zásahů; jedna dělová koule protrhla obraz na hlavním oltáři a dodnes je zazděna ve stěně presbytáře. Rozsáhlému rušení kostelů za Josefa II. Sv. Haštal ušel a dnes má za sebou více jak šest století nepřetržité funkční existence. V květnu roku 1820 zde křtili malého Pepíčka, z něhož vyrostl slavný malíř Josef Mánes. Kmotrem mu podivuhodnou shodou okolností byl ředitel Akademie malíř Josef Bergler.

Hlavní kostelní loď i kněžiště jsou barokní, tak jak je Pavel Ignác Bayer vytvořil po požáru roku 1689. Hlavní oltář je rovněž barokní s novodobým obrazem od Josefa Scheiwla z roku 1883. Na oltáři je relikviářová skříňka s několika ostatky sv. Haštala, které kostelu daroval Karel IV. Především však stojí za pozornost krásné

sochy sv. Jana Nepomuckého a sv. Jana Křtitele, poslední dílo F. M. Brokoffa, osazené sem až v roce sochařovy smrti 1731. Brokoff tehdy pro oltář vytvořil ještě sochy sv. Ludmily a sv. Víta, které však byly v r. 1883 z neznámých důvodů odstraněny; dnes jsou v majetku Národní galerie. Kazatelna pochází z roku 1730 a její vyřezávané reliéfy zobrazují čtyři evangelisty, křest Kristův, věznění sv. Haštala, dále pak sošky Spasitele, Mojžíše a sv. Řehoře.

Obě boční lodi požáru v roce 1689 odolaly a dodnes si zachovaly původní gotický tvar a vzhled. Jižní loď pochází ze samého začátku stavby kostela, má křížovou klenbu a do hlavní lodi se otvírá gotickými arkádami. Barokní oltář sv. Anny v jejím čele nese obraz této světice od Jana Petra Molitora (1702–1756) z roku 1739. Severní dvoulodí vzniklo o něco později, až při dokončování chrámu, kdy byl patrně projekt severní boční lodi změněn. Sklenutí žebrovou klenbou na štíhlé sloupy je jednou z nejcennějších ukázek lucemburské gotiky posledních let 14. století. Najdeme zde cínovou křtitelnicí z roku 1550 a především tzv. Kalvárii, soubor soch F. M. Brokoffa z roku 1716. Všechny tyto sochy byly původně součástí oltáře sv. Kříže, který byl však v roce 1883 odstraněn a soubor soch přenesen na své nynější místo.

V sakristii pak gotická minulost chrámu na návštěvníka přímo dolehne. Původně to byla kaple Všech svatých, vysvěcená v roce 1375; potřebnou sumu na její stavbu poskytl rod pánů z Jenštejna, jehož členy byli i arcibiskupové Jan Očko z Vlašimi a později Jan z Jenštejna. Přes husitské bouře, „francouzský“ požár a všechny další peripetie zůstala v původním stavu, s gotickou klenbou, malým okénkem a tesaným lomeným portálem. Na stěnách jsou rozsáhlé, věkem zašlé, leč velice cenné gotické malby Poslední večeře Páně, Ukřižování, dále hlavy apoštolů a rostlinné motivy.

Při prohlídce kostelního interiéru tu padlo jméno F. M. Brokoffa a čtenář jistě dovolí, abychom se u něho maličko zastavili. Ferdinand Maxmilián Brokoff (1688–1731) byl synem spišského

Němce, sochaře a řezbáře Jana Brokoffa, jenž přišel do Čech již v 70. letech 17. století. Mladý Ferdinand absolvoval své umělecké začátky v otcově dílně, aby se záhy stal jedním z největších, nejslavnějších a nejvyhledávanějších barokních sochařů. Nebylo mu ještě ani dvacet let, když vytesal pro Karlův most sv. Barboru, kterou zakrátko následovaly další sochy stejného určení. Výčet jeho dalších prací by byl příliš dlouhý; zmíníme jen náhrobek Vratislava z Mitrovic v kostele sv. Jakuba, morový sloup na Hradčanském náměstí, sochy u Sv. Havla, Sv. Jakuba, Sv. Jiljí a vynikající díla ve Vídni a Vratislavi. Pražskou dílnu, dnes bychom řekli ateliér, měl v předchůdci dnešního domu č. 38 na Národní třídě. Ferdinandův o dva roky starší bratr Michal Josef byl rovněž dobrým sochařem, bratrovy úrovně však nedosahoval. Oba bratři zemřeli mladí – Ferdinand ve 43 a Michal v 35 letech; pohřbení byli i se svým otcem na hřbitůvku při kostele sv. Martina. Ve zdi, jak tam dodnes připomíná pamětní deska.

Tolik k haštalskému kostelu i k osudům slavného Ferdinanda Maxmiliána. Vraťme se nyní na náměstí, abychom se seznámili i s osudy někdejšího Haštalského plácku.

Jak bylo ve středověké Praze obvyklé, svatohaštalský kostel byl od samého počátku své existence obklopen hřbitovem. V roce 1784 císař Josef II. zakázal pohřbívání při kostelích uvnitř města, hřbitov na Haštalském plácku však přetrvával ještě bezmála půl století, ovšem bez pohřbů. Teprve v roce 1832 byl úplně zrušen, zlikvidován a pozůstatky nebožtíků odvezeny na Olšany. Patrně nepříliš pečlivě, protože ještě v polovině dvacátého století tu při technických výkopech nacházeli lebky a kosti. Likvidací hřbitova se volná plocha vlastně zvětšila, přesto však pražský magistrát došel téhož roku k podivuhodnému rozhodnutí, že to žádné náměstíčko není, a z Haštalského plácku úředně udělal část Haštalské ulice. Plácek tím ovšem nepřestal existovat, ale teprve po sto letech uznal týž magistrát názor svých předchůdců chybným, a v roce 1928 uvedl vše

na pravou míru pod jménem Haštalské náměstí.

Rohový dům č. 1 (čp. 790) je architektonicky bezcenná novostavba z počátku 20. století. Místo je ovšem zajímavé tím, že tu původně stával dům Pavla Ignáce Bayera. Na místě domu věhlasného stavitele byla v polovině 19. století postavena novostavba, která nepřekročila ani 70 let a byla nahrazena stávajícím domem. Rovněž vedlejší dům č. 2 (čp. 1046) není ničím pozoruhodný. Zcela jinak je tomu u domu č. 3 (čp. 778), gotické stavby ze samého počátku 15. století, jejíž obvodová zeď s lomenými i obdélnými okny je dosud zachována na západní straně nynějšího domu až do výše prvního patra. Zachovány jsou i sklepy s gotickým portálkem. Zprvu byl dům majetkem Jana z Weilburgu, nejvyššího písaře Václava IV. K velké změně došlo v roce 1620, kdy bylo rozhodnuto o stavbě farní školy; k tomu účelu byl od Voršily Škrétové ze Zátvořic, matky slavného malíře, zakoupen vedlejší gotický dům a oba domy byly stavebně spojeny. Nějaká škola tu někde existovala již dříve, patrně tristní úrovně, jak již v 16. století ilustrovalo rčení „U Sv. Haštala škola jako šatlava“. Není tedy divu, že farní obec se rozhodla věc řešit; farníci sami prodali – se svolením faráře – z kostela 18 stříbrných kalichů a monstrancí a za stržených 620 kop grošů postavili školu novou, luteránskou, v renesančním slohu. Luteránskou ovšem byla jen po velmi krátkou dobu, bělohorská bitva byla již na obzoru. Za „francouzského“ požáru v roce 1689 lehla popelem a byla potom přestavěna barokně. Její východní část byla v 18. století využívána jako fara a ve 40. letech téhož století i stavebně oddělena. V roce 1826 byla cenná stavba necitlivě zvýšena o jedno patro a dostala klasicistní fasádu. Sousední dům č. 4 (čp. 789) měl tedy, jak vidno, mezi lety 1620–1739 shodnou historii se školou. Když v 18. století pominul dlouhodobý nedostatek kněží a u Sv. Haštala byla opět zřízena fara, fungovala – jak již zmíněno – nejdříve v části školy a posléze v letech 1741–43 od ní byla oddělena a přestavěna. Při rekonstrukci

koncem 20. století byly na průčelní stěně nalezeny zbytky renesančních sgrafit a uvnitř domu část gotických nástěnných maleb. V ohradní zdi fary je vedle dveří zazděn kus tesaného červeného mramoru, úlomek z Krocínovy kašny na Staroměstském náměstí. Zeď se stavěla právě v době neodborné likvidace kašny v roce 1862 a kus mramoru si pravděpodobně přinesl některý ze zedníků.

Dům č. 5 (čp. 808), kdysi „U zelené mřížky“, byl postaven v roce 1547 jako renesanční na zahradě tehdejšího kláštera dominikánů. V roce 1620 patřil Dominikovi de Barifis, známému staviteli. Velký požár v roce 1669 dům prakticky zničil, takže tu pak postavili dům nový, barokní. Ten prošel, zejména v 19. století, tolika přestavbami, že jej dnes již nic nepřipomíná. Naopak malý domek č. 6 (čp. 1041) si ponechal celkem neporušený barokní vzhled. Postavili jej jako kostnici v roce 1660, kterýžto letopočet je vytesán na portále. V roce 1712 pak jej nepatrnou úpravou změnili na kapli Nejsvětější trojice. Zasvěcení bylo tehdy navenek vyjádřeno nástěnnou malbou na průčelí.

Úplně jinou historii má dům č. 7 (čp. 784). Je to sice novostavba z roku 1965, dějiny jejích předchůdců ale sahají daleko. Archeologický výzkum před zahájením stavby totiž zjistil rozsáhlé zbytky věžovitého domu nejpozději z poloviny 13. století. V následujícím století čtrnáctém jej koupil arcibiskup Arnošt z Pardubic a věnoval jej fakultě svobodných umění. Prastarý dům ovšem nezabíral celou dnešní parcelu, na její značné části se totiž rozkládal dvůr pánů ze Šternberka, který písemné prameny uvádějí již k roku 1363. Šternberkové jej drželi až do roku 1455, kdy oba domy sloučili a prodali. Majitelé se pak střídali, až tu téměř po celé 18. století, v letech 1713–1789, byla nemocnice řádu alžbětinek. Tehdy se vžilo pojmenování „Starý špitál“. Dům byl v 19. století opakovaně přestavován, nicméně nakonec zchátral tak, že v roce 1965 bylo nutno jej asanovat a nahradit novostavbou.

Náročný dům č. 8 (čp.754) je bezvýznamnou stavbou z roku 1847, pod níž se ale zachovaly gotické sklepy. Stávaly tu totiž dva domy, z nichž jeden je doložen k roku 1353 a druhý, zvaný „U modré boty“, k roku 1400. Po požáru roku 1689 byly oba přestavěny barokně, v 19. století spojeny a opakovaně přestavovány, až zmíněná poslední přestavba v roce 1847 byla prakticky novostavbou. Někdejší dům pod čp. 752 byl až na gotické sklepy v roce 1865 zbořen a následnými přestavbami spojen s dalším původně gotickým domem čp. 734 v Dlouhé ulici.

Zbývá poslední č. 12 (čp.751), doložený již v roce 1410. Požár v roce 1689 jej změnil ve spáleniště a ještě počátkem 19. století tu stál jen jednopatrový domek, zvaný „U dvou sloupů“. V témže století mu pak dvě rozsáhlé přestavby daly dnešní vzhled; jen zbytky gotického sklepa svědčí o jeho středověkém původu.

Kafkovo náměstí

Ve své více jak sedmisetleté historii bylo vším možným – trhem, pláckem, náměstím, ulicí a opět náměstím a stejně se měnil jeho vzhled. Až do počátku 20. století to bylo malé, zastrčené náměstíčko, do něhož se sbíhaly čtyři ulice – Platněřská, Kaprova, Maiselova, všechny mnohem užší než dnes, čtvrtá dnešní U radnice, tehdy Pasířská ulička nebo také Huselmarkt. Od Staroměstského náměstí je odděloval velký, původně gotický Krenův dům, zasahující od radnice až přes nynější Pařížskou třídu.

Prapůvodně, ve 13. a 14. století, se plácku před tehdy gotickým kostelem sv. Mikuláše říkalo Kurný trh, neboť se tu prodávala drůbež. V roce 1346 bylo však toto tržiště přeneseno o kus dále ke kostelu sv. Linharta, jenž stával od románských dob v dnešní Linhartské ulici. Během staletí zanikl, jeho zdi byly ale roku 1911 objeveny pod zemí při stavbě nové radnice. Na plácku před Sv. Mikulášem už tedy žádná drůbež nebyla, přesto o něm Pražané

nějaký čas mluvili jako o starém kurném trhu. Postupně se pak vžilo pojmenování u Sv. Mikuláše, později Svatomikulášský plácek. A vžilo se tak, že teprve v polovině 19. století bylo úředně počestěno na Mikulášské náměstí. V roce 1870 došlo i na ulici vedoucí odsud na malý ryneček, která byla pojmenována Radnickou. Konečně na samém počátku 20. století byl tento název rozšířen i na Mikulášské náměstí, které se tak stalo součástí Radnické ulice, i když to byl stále stejný malý plácek. Pak už jen v roce 1914 magistrát změnil ulici jméno z Radnické na U radnice – v prvním válečném roce radní asi neměli jiné starosti. Teprve před několika lety se končině vrátil statut náměstí. Bylo nazváno Kafkovým, z důvodů, které osvětlím níže.

Původní vzhled uzavřeného náměstíčka zmizel za asanace počátkem 20. století, kdy byl zbořen Krenovský dům a tím otevřen široký průhled na Staroměstské náměstí; současně byly zbořeny a nově postaveny i ulice Maiselova, Kaprova a částečně Platněřská. Když pak bylo za bojů v květnu 1945 zničeno celé křídlo Staroměstské radnice, stal se někdejší Svatomikulášský plácek spíše jen zákoutím Staroměstského náměstí.

V této dnešní konfiguraci patří chrám sv. Mikuláše již jednoznačně na Staroměstské náměstí, kde se s ním také blíže seznámíme. Západní stranu Kafkova náměstí tvoří jediný objekt – moderní úřední budova magistrátu z let 1927–28 (čp. 16). Kdysi tu stávala „Andělská kolej“ univerzity Karlovy; pražský magistrát již počátkem 20. století celý objekt získal pro stavbu nové úřední budovy. Výstavný a rozlehlý románský dům byl jednu dobu majetkem biskupa Jana ze Středy, později byl goticky upraven a Karel IV. jej v 60. letech 14. století věnoval univerzitě jako Andělskou kolej. Byla též zvána kolejí Všech svatých; podle tehdejších zvyklostí tu univerzitní mistři přednášeli i bydlili, navíc tu byli ubytováni i chudí studenti s celým zaopatřením. Kolej tu byla až do roku 1755, kdy ji univerzita prodala, potřebujíc peníze

na opravu Karolina. Románský, goticky upravený objekt se pod barokní fasádou kompletně zachoval do výše dvou pater až do roku 1911 Arch. Kamil Hilbert, dostavitel svatovítské katedrály, vypracoval záchranný plán na restaurování cenné stavby; magistrát však přes protesty odborníků i veřejnosti dal dům v roce 1911 kompletně zbořit. Netknutá zůstala jen velká část někdejšího románského přízemku, dodnes krásně zachovaná jako sklep.

Studenti byli vždy živel nespoutaný a neukázněný, před těmi staletími to snad bylo ještě horší. Alotria končila někdy dobře, jindy špatně a právě o tom vypráví staletá zkazka, možná ani ne vymyšlená, vztahující se k někdejší Andělské koleji. Býval tu velice přísný starý vrátný, který „žáky darebáky“ mistrům nemilosrdně udával, překročili-li zákaz nočních toulek – a to bylo více než často. Studenti se mu chtěli pomstít, a tak ho jednou vylákali do sklepa, kde měli připravený jakoby katovský špalek a sekeru. Vrátnému stroze oznámili, že bude za svou přehnanou přísnost popraven. Děda prosil, sliboval, ale nic platno, studenti mu zavázali oči a přinutili ho dát hlavu na špalek. Samozřejmě že ho nepopravili, místo sekerou ho plácli do šíje mokrým hadrem, jenže starocha z rozčilení a strachu ranila mrtvice a na místě zemřel. Vyšetřování bylo náramné, jak dopadlo, prameny nepraví; duch vrátného tu prý potom ale dlouhou dobu strašival.

Ke kostelu přimknutý dům čp. 24 na severní straně náměstí je novostavbou z roku 1922, vyzdviženou na místě prelatury benediktinského kláštera; tu spolu s kostelem a další klášterní budovou vystavěl K. I. Dienzenhofer v letech 1727–1730. Klášter byl za Josefa II. roku 1787 zrušen, v bývalé prelatuře bylo nějaký čas velké truhlářství a v roce 1791 ji zakoupila a k nejrůznějším účelům pronajímala pražská obec. Stavba pochopitelně zevně i v interiérech dosti sešla, rozhodně však ne natolik, aby musila být roku 1898 v rámci asanace zbořena. Ve zmíněném roce 1902 pak byla nahrazena něčím v očích magistrátu značně cennějším, totiž

pseudobarokní novostavbou nájemního domu, kterou tu dal postavit „obchodník a majitel realit“ Filip Kuh – nomen omen. Proti poloze původní prelatury dům ustupuje poněkud dozadu a jen jeho portál je původní, přenesený ze staré prelatury. Ta byla ke konci své existence pronajímána i jako byty; v jednom z nich se v rodině obchodníka galanterií 3. července 1883 narodil světově slavný pražský německý spisovatel Franz Kafka. Málokdo ví, že Kafka vystudoval práva. Pak pracoval v pojišťovně, ovšem již v devětatřiceti letech odešel ze zdravotních důvodů do penze a po dvou letech, 3. června 1924 zemřel v rakouském Kierlingu. Jeho romány „Proces“ a „Zámek“ nebyly za autorova života vůbec vydány a jeho závěť nařizovala je spálit; jiný pražský německý spisovatel Max Brod je ale uveřejnil. V Evropě se po 2. světové válce Kafkaova proslulost stala téměř módou – českoslovenští komunisté jeho knihy naopak dlouho zakazovali jako pesimistické, dekadentní a sionistické.

Dienzenhofer ovšem nepostavil prelaturu „na zeleném drnu“. Už počátkem 13. století tu stával velký románský dům řečený „U věže“, který patřil rodině Velflovičů. Mocná a bohatá patricijská rodina, soupeřící o vliv v obci s podobným rodem Olbramovičů, vlastnila jen v tehdejší Praze asi dvacet domů a četné statky na venkově. Ve 14. století se domohli i značného společenského postavení. Albert byl císařským komorníkem, Mikuláš děkanem svatovítské kapituly, Jan nájemcem kutnohorských stříbrných dolů. V 15. století rod začal upadat a dům „U věže“, opakovaně přestavovaný a upravovaný, měnil majitele, až jej v roce 1629 koupili strahovští premonstráti, jak bude ještě vyprávěno při Staroměstském náměstí a mikulášském chrámu.

Na protilehlé straně náměstíčka stojí čtyři domy původně gotické, částečně přestavěné v renesanci a v 19. století klasicisticky upravené.

Čp. 14 se v pramenech vyskytuje již na samém počátku 15.

století jako dům „U tří bubnů“; z této doby se zachoval raně gotický sklep. V renesanci dostal třetí patro a štíty a v roce 1808 byl upraven v klasicistním slohu.

Vedlejšímu čp. 17 „U černé žáby“ dala dnešní vzhled i vnitřní stav klasicistní přestavba počátkem 19. století a rekonstrukce v roce 1980. V roce 1389 byl gotickou novostavbou „U tří špačků“, patřící zlatníkovi Jakubu De Hayn, dodnes z ní zbývají sklepy, obvodové zdivo a část kleneb v přízemí. „Černou žábou“ se dům stal o sto let později a také zde došlo k renesanční přestavbě.

Dům čp. 18 „U bílého jelínka“ byl postaven v polovině 14. století a dodnes se z něho zachovaly nejen sklepy a zdivo až do druhého patra, ale i několik místností a dvě gotická okenní ostění. Koncem století už se jmenoval „U černé hvězdy“, neboť k roku 1389 je jako majitel zmiňován „Nicolaus dictus Nigra stella“ – tedy Mikuláš, řečený od Černé hvězdy. Také tento dům prodělal renesanční přestavbu, z níž se dochovaly malované stropy, pak přestavbu barokní a posléze počátkem 19. století klasicistní, která mu přidala třetí patro. Rekonstruován byl v roce 1985. Kdy přesně černou hvězdu nahradil bílý jelínek, zůstává tajemstvím.

Konečně čp. 19 byl zván „U černé lišky“ nebo i „U černého vlka“, domovní znamení bylo asi značně nepovedené. Nárožní gotický dům vznikl v druhé polovině 14. století a zachovaly se z něho gotické sklepy s portálkem a část obvodových zdí. Koncem 16. století jej renesanční přestavba zvýšila o třetí patro. Někdy v té době byl jeho majitelem Kavka Říčanský z Říčan, jeden ze stavovských direktorů, který při volbě Fridricha Falckého dal jako první svůj hlas pro nového krále. Po porážce stavovského povstání kupodivu nepropadl hrdlem, byl pouze vězněn a konfiskací přišel o veškerý majetek včetně „Černé lišky“, kterou levně koupil sekretář královské komory Benedikt Vendelín. Počátkem 18. století přišla přestavba barokní, o sto let později klasicistní a ve dvacátém století musil být dům rekonstruován, protože jej poškodil požár za

květnového povstání 1945.

Kozí náměstí

Hned zkraje je nutno konstatovat, že – podobně jako náměstí Curieových – je dnešní náměstí něčím zcela jiným, než bývalo ve středověku. Jeho stará zástavba úplně zmizela během druhé poloviny 19. století, velikost a tvar ale zůstaly.

Před osmi stoletími to byla chudá končina, několik uliček, ústících do malého rynečku, spíše jen plácku. Stála na něm uhelná huť, kde se prodávalo dřevěné uhlí, a lidé mu říkali Uhelný trh. Z uliček Židovského města sem o půlnoci přijížděl ohnivý vůz, místo koní tažený spřežením ohnivých kozlů – tak se alespoň dlouhá staletí vyprávělo. Uhelná huť se odtud již ve 14. století odstěhovala a přesídlila na druhý konec Starého Města; to ale nevedlo, aby plácek po další tři století nebyl Starým uhelným trhem. Teprve když se tu někdy na rozmezí 17. a 18. století začaly pořádat kozí trhy, zdomácněl název Kozí plácek. Při úředním pojmenování ulic koncem 18. století dostal jméno Kozí náměstí, v ústech bodrého pražského lidu často měněný na bizarní Kozaplac.

V průběhu staletí se zástavba nepochybně do jisté míry zvelebovala, o čemž se však nedochovaly téměř žádné zprávy. Devatenácté století pak vše zbořilo a až na dvě výjimky nahradilo architektonicky bezcennými činžáky. Tou první výjimkou je nárožní dům čp. 795; víme, že již v roce 1729 to byl rozlehlý čtyřkřídový barokní dům s vnitřním dvorem. Byl a zůstal; přesně po stu letech jej stavitel Heger jen přestavěl a dům nakonec dostal v roce 1857 třetí patro. Dříve prý tu nikdo nevydržel bydlet, kdo dům koupil, zase jej rychle prodával – ono tu totiž strašilo. Bylo to zcela netypické a unikátní strašidlo – tlustá paní v naškrobených šustících sukních, bývalá majitelka. Za svého života se provinila tím, že své služby přímo týrala, žádná práce jí nebyla dobře udělaná,

žádná sukně dost naškrobená; děvčata pracovala často až do rána a navíc musila snášet nadávky a bití. Zlá domácí nedošla po smrti pokoje, strašila ve svém bývalém domě, samozřejmě o půlnoci, a kdo se jí znelíbil, toho nemilosrdně ztloukla. Nikdo v domě nevydržel, ani dva veselí a otrlí mládenci, kteří se navíc tlusté paní hned první noc vysmívali a strašidlo je zřídilo k nepoznání. Až se sem jednou přestěhovala jakási kuchařka a vše se opakovalo. Po několika dnech dostala o půlnoci strašidelnou návštěvu, tlustá paní vyrazila dveře, začala děvče bít, to ale zalezlo pod peřinu a ušlo většímu výprasku. Druhou noc kuchařka už jen slyšela kroky, šustění sukní a třeskot rozbíjeného nádobí a konečně napotřetí strašidlo sice vešlo do jizby, řeklo dívce důvod svého prokletí, a protože dívka vydržela tři noci a neutekla jako ostatní, byla tlustá paní vysvobozena. Od té doby už ji nikdo nespátril a byl klid.

Zcela nepřehlédnutelný je dům čp. 915. Není důležité, že jakási zástavba tu byla již ve 14. století, důležitější je století sedmnácté. V domě, který tu tehdy stával, žil významný stavitel pozdní renesance a raného baroka, v Praze usedlý Ital Giovanni Domenico de Barifis, mj. navrhovatel luteránského kostela sv. Salvátora v blízké ulici stejného jména. Byl rektorem a mecenášem Vlašského špitálu na Malé Straně, a když v roce 1647 umíral, odkázal svůj dům na Starém uhelném trhu staroměstskému cechu mistrů zednických a kamenických, „aby v něm hospodu svou ustavičně měli“. Zednická hospoda tu pak skutečně byla po celou dobu trvání starého domu. Ten byl stržen v roce 1876 a nahrazen dnešní stavbou, kterou pro Společenstvo pražských stavitelů navrhli architekti z nejlepších, totiž Antonín Wiehl a Josef Schulz. Dům ve slohu české novorenesance má na celé fasádě červenobílou a černobílou sgrafitovou výzdobu a pod 3. patrem destičky se jmény některých stavitelů: Božetěch (Sázavský klášter), Matyáš z Arrasu (první stavitel Sv. Víta), Fischer z Erlachu (Clam-Gallasův palác), J. D. Barifis, F. Špaček, Kryštof Dienzenhofer a Josef Kranner (první

dostavitel Sv. Víta). Nad okny 1. patra jsou busty gotických stavitelů Petra Parléře, Benedikta Rieda a Matěje Rejska od Antonína Poppa (1850–1915).

Pamětní deska ve vestibulu připomíná de Barifise, uvádí ale nesprávný rok jeho úmrtí.

Křižovnické náměstí

Na rozdíl od stejnojmenné ulice nemůže se náměstí chlubit nijak starým názvem. Původně se mu totiž po celá staletí říkalo Mostní plácek, jméno po křižovnicích dostalo až hodně pozdě, v roce 1870.



Křižovnické náměstí s korunovačním průvodem Marie Terezie, 1742

Nevelké náměstí patří mezi nejkrásnější v Praze. Ze dvou stran je lemuji kostely, třetí stranu tvoří domy, čtvrtou Mostecká věž a volný průhled na Malou Stranu, Hrad a Strahov.

Ač malé, bylo odedávna místem velké důležitosti. Odtud totiž

vedl jeden z nejstarších kamenných mostů ve střední Evropě, most Juditin, vybudovaný za krále Vladislava I. v letech 1158–1172. Proti pozdějšímu mostu Karlovu byl o několik metrů níže po proudu a nesl jméno Vladislavovy manželky královny Judity. Přes Mostní plácek 22. března 1577 provázela mladý Rudolf II. s celým honosným pohřebním průvodem mrtvé tělo svého otce Maxmiliána II., převážené od Sv. Jakuba do královské hrobky ve svatovítské katedrále. O necelé půl století později bylo náměstíčko svědkem překotného útěku „Zimního krále“ Fridricha Falckého, který tudy 8. listopadu 1620 prchal z Hradu na Staré Město, nikoliv ovšem s honosným průvodem, ale jen s hrstkou nejbližších. Později tudy procházely slavné korunovační průvody Marie Terezie 12. května 1743 a Leopolda II. 6. září 1791; ve 20. století vidělo Křižovnické náměstí pohřeb prezidenta T.G. Masaryka v září 1937 a v červnu 1942 pak esesácký kondukt, který tudy jednoho večera za svitu pochodní provázela ke hrobu reichsprotektora Reinharda Heydricha. Leckdy se tu i bojovalo – za vpádu divokých pasovských žoldnéřů v únoru 1611, při obléhání pravobřežní Prahy Švédy v roce 1648 i o dvě století později, za svatodušních bouří roku 1848.

Dnešní úprava náměstí je dílem čtyřicátých let 19. století. Do roku 1841 totiž zmizel plochý, neudržovaný a nevhledný vltavský břeh a bylo postaveno první pražské nábřeží, dnešní Smetanovo, od řetězového mostu (v místě mostu Legí) až ke Karlovým lázním. Současně byl proražen dosud existující průjezd domem čp. 194, jenž spojil nové, tehdy bezejmenné nábřeží s Mostním pláckem. V druhé etapě srovnali terén náměstíčka a zbořili vojenskou strážnici u paty Mostecké věže; současně bylo překlenuto vltavské rameno, které protéká pod klášterem, a před klášterní budovou byla zřízena malá předzahrádka. Tím současně došlo k zakrytí jediného úplně zachovaného oblouku Juditina mostu a jeho dvou pilířů pod klášterem. Téměř 850 let starý, dobře zachovaný oblouk by zvědavý návštěvník mohl spatřit i dnes, je to však poněkud obtížné. Musil by

z prostoru za Staroměstskými mlýny na loďce podplout Karlův most a rázem by se octl pod obloukem a mezi pilíři Juditina mostu pod klášterem.

Celá úprava náměstí byla podniknuta proto, aby se získalo důstojné okolí pro pomník Karla IV., který tu měl být postaven k pětistému výročí založení univerzity. Tyto úmysly se objevovaly již od 30. let 19. století, kdy poprvé z iniciativy zemského advokáta Josefa Zahořanského z Vorlíka Václav Prachner vytvořil malý model; s budoucím pomníkem se tehdy počítalo pro Karlovo náměstí. O pomníku se pak jednalo ještě několikrát, až se konečně v roce 1842 ustavil výbor pro postavení v čele s kancléřem univerzity arcibiskupem Schrenkem a velmistrem křižovníků Jakubem Beerem, složený z několika profesorů všech fakult. Výbor definitivně rozhodl o umístění pomníku, jednání o sochaři bylo ale složitější. Tehdy nejvyhledávanější a nejproslulejší ateliér Josefa a Emanuela Maxů, pracující pro Vídeň i Prahu (pomník Radeckého, Pieta na Karlově mostě atd.), zakázku odmítl. Hlavně tak učinil mladší a slavnější Emanuel, i když se později domníval, že mu výbor svým jednáním ukřivdil. Ředitel Akademie Kristian Ruben tedy výboru doporučil drážďanského profesora Ernsta Hahnela, který se cítil poctěn a díla se rád ujal.

Pomník tvoří stojící postava Karla IV., držícího v pravici Zlatou bulu; na podstavci jsou alegorické sedící figury všech čtyř fakult a na konsolách menší sošky čtyř slavných mužů Karlovy éry – arcibiskupů Arnošta z Pardubic a Jana Očka z Vlašimi, nejvyššího komořího Beneše z Vartemberka a prvního stavitele svatovítské katedrály Matyáše z Arrasu.

Úprava náměstí, tehdy stále ještě Mostního plácku, i instalace pomníku byly včas hotovy a odhalení mělo být spojeno s velkou slávou. Psal se však rok 1848, vypukly svatodušní nepokoje, srážky s vojskem. Ty znemožnily odhalení, a když Windischgratzovi vojáci povstání potlačili, obávalo se zase místodržitelství a c. k. úřady

jakéhokoliv shromáždění. A tak ze slavnosti sešlo, deště a nepohoda za pár měsíců udělaly své, potrhaly plátěnou konstrukci a pomník byl na světě. I bez slávy.

Severní stranu náměstí zaujímá jednak budova křižovnického kláštera, přesněji řečeno řádového generalátu a špitálu, jednak chrám sv. Františka Serafinského s dominantní kupolí. Křižovnické náměstí, Křižovnická ulice, křižovnický klášter – kdo vlastně byli ti křižovníci? Jediný výhradně český mnišský řád, jehož kořeny sahají plných 800 let nazpět. Král Václav I. založil počátkem 13. století na okraji Starého Města klášter klarisek, jehož první abatyší se stala Václavova sestra Anežka. Současně s klášterem byl v jeho sousedství postaven špitál, provozovaný špitálním bratrstvem. To odtud po nějakých 4–5 letech odešlo, protože mu královna Konstancie darovala kostel sv. Petra na Poříčí, kromě dalších statků a pozemků, což vše koupila od řádu německých rytířů. Už 14. dubna 1237 papež Řehoř IX., někdejší hrabě Ugolino di Segna, změnil bratrstvo v regulérní řád a dal mu do znaku červený kříž s šesticípou hvězdou. Odtud jméno, které řád nese dodnes – Křižovníci s červenou hvězdou. V roce 1252 se řád usadil na nynějším místě u Juditina mostu. V čele stál velmistr, mnohem později zvaný též generálem; řád se z panovníkova příkazu staral kromě špitálu o záležitosti pražského mostu. Vybíral mostné a pečoval o údržbu mostu. Tyto mostní povinnosti a práva řádu znovu potvrdil Jan Lucemburský zvláštním privilegiem, které současně přesně stanovilo taxy. Prostý chodec neplatil nic, nejnižší poplatek byl za koně – pro domácí 1 a pro cizince 2 haléře. Nejvíce musila zaplatit nevěsta jedoucí či jdoucí na svatbu 72 haléře, tolik se platilo i za pohřeb Žida nebo za stěhování.



Křižovnické náměstí, 1840 (Vincenc Morstadt)

Po zmíněném roce 1252 si řád na nynějším místě rychle vybudoval klášter, špitál a gotický kostel sv. Ducha, jehož prostory zůstaly v podstatě zachovány pod dnešním chrámem jako podzemní kaple (terén byl tehdy značně níže). Husitské bouře řádu kupodivu vcelku neublížily, snad jen náhodou, snad proto, že šlo o instituci vysloveně charitativní a českou. Jen péče o kamenný most přešla do rukou Starého Města, jemuž již zůstala. Křižovnický řád velice vzkvétal, protože v průběhu staletí jej hlavně panovníci obdařovali četnými statky. V Praze mu patřilo Špitálsko (dnešní Karlín), Hloubětín, osada Sv. Petra na Poříčí, ves Rybník (v okolí dnešní novoměstské ulice Na Rybníčku), na venkově pak špitály v Mostě, Stříbře, osady Humpolec, Jesenice, Slivenec a další. Nejslavnější érou řádu byla léta 1561–1694, kdy se velmistři řádu stávali pražskými arcibiskupy. Byl jím i Martin Medek, druhý v pořadí po obnovení arcibiskupství, jenž vládl arcidiecézi v letech 1581–1590. U duchovní osoby by

člověk předpokládal jiné zájmy, ale arcibiskup choval v areálu kláštera – čert ví proč – ochočeného medvěda. Jednoho dne však milý huňatec utekl a hlídač ho honil po Kamenném mostě a dál až na Malou Stranu ke kostelu sv. Tomáše, kde se medvěd dal chytit a honička skončila. Musil to být náramný pohled a Staroměstští i Malostranští se na účet Jeho Eminence skvěle bavili. Pokud se smáli i křižovníci, činili to jistě potají.

V roce 1618 povstalí stavové zabavili řádu všechny statky, protože potřebovali peníze na vojsko. Šlo jen o krátkou epizodu, po nezdaru povstání Ferdinand II. křižovníkům vše zase vrátil. Hůře bylo v roce 1648 za bojů se Švédy, snažícími se dobýt pravobřežní Prahu. Bojovalo se na blízkém mostě a na klášterním dvoře, obráceném k řece, byl z klád a hlíny vybudován jakýsi kryt, odkud se střílelo proti Švédům, dokonce i z děla.

V roce 1675 se stal pražským arcibiskupem křižovnický velmistr, široce vzdělaný a uměnímilovný Jan Bedřich z Valdštejna. Než dosedl na arcibiskupský stolec, působil několik let v Římě a poznal tam malíře Jeana Baptiste Matheye. Když se pak stal arcibiskupem, povolal Matheye do Prahy jako svého osobního architekta. Francouz Jean Baptiste Mathey (1630–1696) byl sice erudicí malíř, ovládal však i architekturu. Protože nebyl vyučeným stavitelem, mohl sice stavby navrhovat, ale jejich vlastní provádění musil přenechat vyučenému staviteli a měl celý život problémy se zednickým cechem, do něhož stavitelé patřili. V Praze se Mathey projevil jako jeden z nejlepších barokních architektů, navrhoval nejen pro

Valdštejna, ale i pro Štenberky, Toskánský palác na Hradčanech i pro různé řády. Tomuto muži tedy arcibiskup Valdštejn svěřil výstavbu nového křižovnického kostela a Mathey dokázal stvořit jedinečné dílo.

Arcibiskup sice nový kostel 27. června 1688 vysvětil, ale na jeho výzdobě se pracovalo ještě řadu desetiletí poté. Po obou bocích

chrámového vchodu stojí pískovcové sochy Madony a sv. Jana Nepomuckého, dílo Richarda Prachnera z 50. let 18. století. Richard Prachner (1705–1782) pocházel z Bavorska, ale již ve svých 26 letech byl staroměstským měšťanem a vlastnil dům „U bílého orla“ (Rytířská 6). Praze zůstal věren, zcela se počestil a založil dynastii Prachnerů. Oba jeho synové, Jan i nadanější Petr, jakož i vnuk Václav byli sochaři a zanechali Praze památku svými díly. Výše na průčelí jsou ve výklencích sochy českých patronů, totiž ve směru od Vltavy sv. Anežka Česká, sv. Vít, Václav a Ludmila, uprostřed nad vchodem pak patron kostela sv. František. Ještě výše, na atice, stojí kamenní andělé. Celou tuto sochařskou výzdobu exteriéru vytvořil v letech 1717–1724 Matěj Václav Jackel (1655–1738). Pocházel z Horní Lužice, do Prahy přišel z Říma ve svých 29 letech a trvale se tu usadil. Stal se jedním z nejlepších a nejvyhledávanějších sochařů své doby.

Chrámový interiér, skvělé dílo vrcholného baroka, je řešen na půdorysu kříže a hlavním oltářem je situován ne k východu, jako velká většina katolických kostelů, ale k severu. Rozsáhlou a velice cennou malířskou výzdobu pořídili křížovníci během dvaatřiceti let mezi roky 1690–1722; je prací tří vynikajících malířů. Monumentální fresku Posledního soudu v kopuli, jakož i obrazy čtyř evangelistů a církevních otců pod kopulí namaloval v roce 1722 Václav Vavřinec Reiner (1689–1743), jenž začínal v raném mládí víceméně pod dohledem otcových přátel Petra Brandla a J. K. Lišky, aby se později stal spolu se Škrétou a Brandlem největším malířem českého baroka. A právě jeho někdejší učitel Jan Krištof Liška (1650–1712), vynikající umělec původem z Vratislavi, po dlouhá léta žijící v Praze, vytvořil v letech 1690–1702 podstatnou část další malířské výzdoby, totiž fresky v kněžišti, hlavní oltářní obraz „Stigmatizace sv. Františka“, fresky nad kruchtou i v bočních kaplích. „Povýšení sv. Kříže na oltáři levé boční kaple a rozměrné plátno „Vyhnání kupců z chrámu“ nad kostelním vchodem jsou zase

dílem Liškova nevlastního otce a učitele, slezského malíře Michaela Willmanna (1630–1700) z přelomu 17. a 18. století. O sochařskou výzdobu se podělili M. V. Jackel a drážďanští bratři Max Konrád a Jeremiáš Sussnerové. Ti dodali sochy v hlavní lodi, navíc ještě sv. Kateřinu a sv. Barboru v bočních kaplích; Jackel pak všechny ostatní plastiky včetně celého hlavního oltáře.

Křížovnický chrám brzy proslul výbornou hudbou a zdejší velikonoční oratoria patřila v 18. století k největším pražským hudebním událostem. V době, kdy studoval filosofii a hudbu, na zdejší kruchtě (a též u Sv. Anny) hrával na varhany a zpíval, aby si přivydělal, mladý Němec, lesnický synek, jehož hudebního nadání si všimli chomutovští jezuité a poslali ho do Prahy na studie. Nebyl to nikdo jiný než pozdější slavný hudební skladatel Christoph Willibald Gluck. V 19. století tu v letech 1838–1845 působil jako regenschori bratr autora naší hymny Jan Nepomuk Škroup, současně kapelník a sbormistr Stavovského divadla, u něhož se divadlo i chrámová kruchta dobře snášely. Od křížovníků pak odešel do svatovítské katedrály jako dómský kapelník. O něco později, v roce 1860 zasedal zase za rejstříky zdejších varhan devatenáctiletý absolvent varhanické školy Antonín Dvořák.

Pod chrámem, přístupný z tzv. Křížovnické galerie, je dobře zachovaný prostor původního kostela sv. Ducha. Z období rané gotiky zbyly bohužel jen fragmenty, protože celý interiér byl v roce 1683 barokně upraven do podoby krápníkové jeskyně. Bohoslužby se tu konaly až do doby Josefa II. V roce 1453 zde pohřbili člena mocného rodu Smiřických Jana, jenž byl popraven pro spiknutí proti Jiřímu z Poděbrad. Označení hrobu, pokud vůbec nějaké bylo, dávno zmizelo, ale náhrobky některých vel mistrů i jiných významných křížovníků tu nalezneme podnes; nejstarší z nich patří vel mistrům Erasmovi (1490) a Mikuláši Puchnerovi (1496).

Celý klášterní areál s vlastní řádovou klausurou i hospodářskými budovami a špitálem se rozkládal na sever od kostela, k jehož

západní straně přiléhala gotická budova velmistřova sídla neboli generalátu. Švédská dělostřelba v roce 1648 ji těžce poškodila, a tak roku 1661 začal italský stavitel Carlo Luragho stavět budovu novou, větší, v raně barokním slohu. Hotova byla až v roce 1678 a stojí částečně – svou západní částí – na prvním oblouku Juditina mostu. Luragho zavzal při stavbě do budovy i mostní věž ze 13. století. Tato věž, dobře patrná jako výstupek na nároží budovy, je ve zdech generalátu plně zachována a v jedné z místností lze spatřit i archivoltu (oblouk) brány. V 19. století byla budova zvýšena o jedno patro s kapitulní síní; ze západního průčelí nad řekou vystupuje rizalit velmistřovy kaple.

Na severní straně náměstí nalezneme ještě jednu pozoruhodnost. Těsně při kostele stojí kamenný sloup se soškou patrona vinařů sv. Václava na vrcholu, ovinutý vinnými listy a hrozny. Je to tak zvaný vinařský sloup, který stával na protilehlé straně někdejšího Mostního plácku a sloužil jako znamení úřadu horviničných. V roce 1676 jej vytesal Jan Jiří Bendl (1620–1680), první mezi českými sochaři raného baroka. Dlažba z hrubých kamenů kolem sloupu je hodně přes osm století stará a je zbytkem původní dlažby Juditina mostu.

O dvě století mladší než tato dlažba a o tři století starší než kostel sv. Františka s generalátem je Staroměstská mostecká věž, spočívající na pilíři mezi prvním a druhým mostním obloukem, nejskvělejší brána gotické Evropy. V roce 1342 veliká povodeň strhla valnou část starého Juditina mostu; v červnu 1357 byla pak zahájena stavba nového kamenného mostu, dnes Karlova a současně i mostecké věže. Autorem obojího byl nepochybně Petr Parléř, stavitel svatovítské katedrály. Zatímco obrovská a velice obtížná stavba mostu trvala až do konce století, věž byla hotova – až na výzdobu – již v roce 1378. Její ochoz byl snad původně dřevěný, protože v roce 1436 shořel, definitivní kamenný je pak až z roku 1515. Švédská děla v roce 1648 věž dosti poničila, především co se

týče její výzdoby. Byly ovšem obavy, že věž je dělostřelbou příliš otřesena, a proto její průjezd podepřeli masivním cihlovým pilířem, takže tu byly vlastně průjezdy dva. Obava to byla zcela lichá, jak se ukázalo při opravách mostu, poškozeného povodní v roce 1784. Pilíř tehdy po delších debatách opatrně odstranili – a nestalo se nic. Další nevelké poškození přinesly svatodušní bouře a boje roku 1848.

Teprve když byla věž hotova, bylo možno na ni instalovat dnes tak obdivovanou sochařskou výzdobu. Ta vznikala od sedmdesátých let 14. století až po rok 1400 a je kompletně dílem Petra Parlěře a jeho huti. Brána totiž od samého počátku neměla být jen obyčejnou mostní branou, kterou lze uzavřít padací mříží, ale zároveň oslavou majestátu Karla IV., jeho úspěchů i volby Václava IV. římským králem. Nejnižší, těsně nad obloukem brány, jsou erby zemí koruny české za Karlova panování, při pohledu odleva: Nissko, Vratislavsko, Svídnicko, Morava, znak Svaté říše římské, Čechy, Lucembursko, Zhořelecko, Horní a Dolní Lužice. V prvním patře pak sedící postavy zestárlého Karla IV. a mladého Václava IV., přičemž na heraldicky čestném místě po Karlově pravici je znak Starého města. Mezi oběma panovníky stojí na dvou mostních obloucích zemský patron sv. Vít jako ochránce mostu; Karel IV. má po levici znak s císařskou orlicí, Václav po pravici českého lva. Vysoko nad hlavou sv. Víta je erb s orlicí svatováclavskou. Ještě výše, ve druhém patře, spatřujeme ve výklencích postavy dalších zemských patronů, totiž sv. Zikmunda s korunou na hlavě a sv. Vojtěcha s berlou. Kromě toho zdobí věž ještě řada drobných plastik, symbolů ledňáčka ve věníku a několik choulostivě se chovajících dvojic. Dlouho a dlouho se udržovala zkazka, že jeden z těchto párů představuje Martina Luthera s jeho ženou, jeptiškou Kateřinou – a nikomu přitom nepřišlo na mysl, že v době, kdy kameník tesal tyto figurky, nikdo netušil o budoucí existenci nějakého Luthera. Západní průčelí bylo vyzdobeno podobným

způsobem, výzdoba ale nepřekročila švédskou střelbu a vzala za své; její poslední padající zbytky byly otlučeny koncem 18. století. Dnes je tu pouze deska, zasazená sem v roce 1653, jejíž nápis poněkud bombasticky oslavuje hrdinství Pražanů za švédského obléhání.

Neméně zajímavý je i věžní interiér. V průjezdu se dochovaly gotické malby, restaurované ovšem v 19. století, které představují točenice s ledňáčkem, postavy čtyř lazebnic, Kristovu hlavu s anděly a tři erby – říšskou orlici, českého lva a znak Starého Města. Malou železnou brankou vejde se na úzké točité schodiště, které nás zavede nejprve do prvního patra, kde bývala původně strážnice, resp. tzv. místnost branných. Podobná místnost ve druhém patře sloužila jako vězení pro příliš bujné a marnotratné synky z patricijských rodin. Obě patra byla v 70. a 80. letech 19. století novogoticky upravena; není bez zajímavosti, že trámový strop druhého patra byl tehdy určen původně pro Staroměstskou radnici. Pokračujeme dále až na věžní ochoz; schodiště je tu ukončeno bizarní a cennou gotickou sochou věžníka. Ochoz byl v dnešní formě postaven, jak již řečeno, teprve v r. 1515 a v českých dějinách proslul tím, že v červnu 1621 byly na něm v železných koších zavěšeny hlavy mužů, popravených na Staroměstském náměstí.

Na severní straně ochozu pod střechou tajemný latinský nápis sděluje: SIGNA TE SIGNA TEMERE ME TANGIS ET ANGIS. ROMA TIBI SUBITO MOTIBUS IBIT AMOR. V českém překladu: „Znamenej se, znamenej, pošetile mne osaháváš a soudíš. Říme, tobě v náhlých pohnutích přijde láska“. Valný smysl to nedává, že? Tajemství nápisu je v tom, že obě věty se čtou naprosto stejně od začátku i pozpátku. Není to bezúčelná hříčka, ve středověkých představách věty představovaly ochranu věže proti temným mocnostem, jakousi past na ďábla. Chtěl-li totiž ďábel někde škodit, musil se tam vždy podívat na všechny nápisy, aby to náhodou nebylo zaklínadlo – a tady by se zapletl do prapodivné

slovní hříčky.

Nu, proti Švédům to zrovna moc nepomohlo, a tak se raději vrátíme k věžníkovu a sejdemě všech 138 schodů do průjezdu. Tam si ještě všimneme ojedinělé síťové klenby, na níž si Parlér ověřoval možnosti svého úplně nového projektu klenby svatovítské.

Pouhé dva domy zabírají jižní stranu náměstí. Na místě čp. 193 (2) stával již v 15. století celní domek. Rozsáhlá přestavba koncem 16. století z něj udělala honosný renesanční dům se štítu a mohutným mramorovým portálem. Sídli tu jednak úřad mostu pražského, na což dodnes upomíná císařský orel na nároží, jednak úřad hor viničných, zv. též úřadem perkmistrovským. Ten dohlížel na řádné hospodaření vinařů a pořádek na vinicích. Před domem stával zmíněný již vinařský sloup, přenesený při úpravách náměstí ve 40. letech 19. století na jeho nynější místo. Dům byl, k jeho velké škodě, v roce 1840 přestavěn do klasicistní podoby, štítu strženy a portál i s dveřmi přenesen do Staroměstské radnice. Z renesančního domu se zachovaly jen sklepy a část kleneb v přízemí. V roce 1810 zde zemřel Andreas Steiner, v časovém pořadí druhý purkmistr už sjednocené Prahy. Ač původním povoláním vojenský soudce v pluku arcivévody Františka, zhostil se v těžkých dobách napoleonských válek své funkce se značným úspěchem, Praha pod jeho vedením utrpěla jen minimální ekonomické škody.

Druhý dům čp. 194 (1), zvaný „U Šalamouna“, se rovněž připomíná již v roce 1405. Tehdy byl nárožním, ale v roce 1609 dostal nové křídlo, které mezi ním a protějším domem Karlovy ulice ponechalo jen uzouňku uličku. Dnešní Colloredo-Mansfeldský palác, dostavěný počátkem 18. století, navázal pak až na dům „U Šalamouna“ a náměstí tak bylo od jihu úplně uzavřeno. Dům si ponechal barokní tvářnost až do roku 1839, kdy byl klasicistně přestavěn a v souvislosti s probíhající výstavbou nábřeží proražen průjezdem.

Východní, čtvrtá strana náměstí, má opět charakter sakrální, tvoří ji totiž kostel Nejsv. Salvátora. Postavili jej jezuité v 16. a 17. století, ovšem místo samo má dějiny mnohem starší. Zhruba v místech kněžiště dnešního kostela stával románský kostelík sv. Klimenta. Juditin most byl ještě celkem novou stavbou a o křižovnicích nebylo dosud ani slechu, když se v roce 1232 u kostelíka usadili dominikáni. Byl to nový řád, který za účelem výchovy teologicky důkladně vzdělaných kazatelů teprve před několika lety založil španělský šlechtic, kanovník Domingo de Guzmán. Papež ho záhy po smrti kanonizoval co sv. Dominika. První dominikány povolal do Prahy Přemysl I. Otakar již v roce 1225 a dal jim kostel sv. Klimenta v nynější Klimentské ulici. V roce 1232 pak dominikáni přesídlili k stejně zasvěcenému kostelu u Juditina mostu. Postavili si tu nevelký klášter, v němž se později v roce 1281, za správcovství či spíše vlády Oty Braniborského, sešli zástupci šlechty, duchovenstva i měst a dohodli společné úsilí k dosažení co nejrychlejšího návratu královice Václava (pozdější Václav II.) do Čech. Opět v roce 1309 se tu sešli čeští páni, opati i zástupci měšťanstva k závažnému jednání. Na královském trůně seděl slabošský Jindřich Korutanský a země tonula v nepokojích a zmatku. Přítomní se shodli, že trůn nabídnou mladičkému Janovi, synu lucemburského hraběte a římského krále Jindřicha VII.

Dominikánský klášter poblíž mostu žil klidně až do husitských válek. Husité jej v roce 1420 pobořili a mnichy – pokud neutekli – pobili. Až za více jak jednu generaci, koncem století, se dominikáni vrátili, ovšem jak ubíhala desetiletí, klášter obývaný jen hrstkou mnichů i s kostelem stále více pustl a zřítěla se i kostelní věž. Navíc navrátilci byli většinou Italové, s prostředím se nesžili, požívali – ať už právem nebo neprávem – nevalné pověsti; roku 1555 pak zdejší dominikánský konvent přestal existovat nadobro. Toho roku totiž císař Ferdinand I. pozval do Prahy jiný zbrusu nový řád – Tovaryšstvo Ježíšovo neboli jezuity – a věnoval jim polozbořený

klášter u mostu. Poslední dominikáni, už jen převor a dva mniši, byli přestěhováni do dlouho opuštěného Anežského kláštera.

Za rok po císařském pozvání, roku 1556, přivedl tedy jezuita Petr Canisius prvních několik spolubratrů do Prahy. Byli to samozřejmě cizinci, takže začátky byly skromné; ovšem s podporou panovníka a s cílevědomostí a houževnatostí vlastní tomuto řádu klášter opravili, již v roce 1558 v něm zřídili divadlo a záhy pak i základní školu a gymnasium. V 80. letech 16. století otevřeli teologickou a filosofickou fakultu, na nichž hned od počátku studovalo na 500 studentů. To již byl zárodek budoucího Klementina a Karlo-Ferdinandovy univerzity, jeho sledováním bychom však odbočili příliš daleko, a proto se raději vrátíme k Nejsvětějšímu Salvátoru. Dvacet let uplynulo od příchodu jezuitů, než situace dozrála natolik, aby se mohli pustit do stavby nového kostela. Zvolili pro něj místo částečně na zříceninách starého kostelíka, částečně na volné parcele a odkoupili i několik domů. Práce začaly v roce 1578 svážením materiálu a do roku 1582 stálo kněžiště a příčná loď, takže kostel se stal provozuschopným.

Trvalo ale ještě dalších dvacet let, do roku 1601, než byl trojlodní kostel dostavěn do dnešního rozsahu. Stavba sama by tak dlouho netrvala, ale jezuitům se řadu let nedařilo vykoupit kovárnu, stojící tehdy v místech dnešního kostelního průčelí. Datum dokončení uvádí nápis na portálu pod portikem. Stavitel kostela není znám s naprostou určitostí; pravděpodobně jím byl Fontana di Brusata z italské části Švýcarska, někteří badatelé ale stavbu připisují Carlu Luraghovi. Kostel ovšem ještě neměl dnešní vzhled; v době, kdy by bývala finanční situace řádu dovolila opět pokračovat, přišlo stavovské povstání a jezuité byli roku 1618 z Prahy vypovězeni. Po bělohorské bitvě se sice vrátili, vzápětí se ovšem rozhořela třicetiletá válka a na stavbu nebylo ani pomyslení. Na samém konci dlouhé války jezuité, proslulí zejména pastorační protireformační činností, osvědčili i nemalou statečnost. Při

obležení pravobřežní Prahy Švédy vstoupilo 64 jezuitů do akademické legie a bojovali na Kamenném mostě i na nejohroženějších místech hradeb. Jeden z nich se dokonce stal skutečným, nikoliv titulárním velitelem celé akademické legie – 42letý profesor Jiří Plachý, vysoký rázný muž, kterému Švédové přezdívali „dlouhý páter“.

Jen co bylo po válce, stavba kostela se znovu rozběhla. Již v roce 1649 byla nad křížením vyzdvižena kupole na polygonálním tamburu, financovaná Pavlem Michnou z Vacínova, jenž jako císařský armádní dodavatel na třicetileté válce nesmírně zbohatl. Brzy poté, v letech 1651–1653 kostel dostal představený portikus a v roce 1660 byla osazena sochařská výzdoba, která velice zvýšila malebnost průčelí. To ještě nebylo vše. Teprve až v roce 1714 František Maxmilián Kaňka zvýšil věže a nakonec se ve 30. letech 18. století zjistilo, že kopule je příliš těžká a po téměř stu letech již hrozí zřícením. Kopuli tedy snesli a nahradili mnohem lehčí osmibokou střechou. Od zahájení stavby do chvíle, kdy kostel nabyl definitivní podoby, uplynulo tedy plných 160 let.

Dnes je zcela nepředstavitelné, že v době největší slávy řádu v 18. století bylo u Nejsv. Salvátora slouženo denně u všech oltářů dohromady až 50 mší. Jezuité nebyli však jen exponenty protireformace; byla již vzpomenuť jejich účast na bojích se Švédy. Nejen to, když v roce 1680 zasáhla Prahu morová epidemie, přihlásilo se ke službě v morních špitálech 24 jezuitů, z nichž přežil jediný. O školské a vědecké činnosti řádu se čtenář dozví z vyprávění o novoměstském Karlově náměstí.

Jezuitští páni patres si byli při svých rekatolizačních snahách dobře vědomi, jak silně dovede hudba ovlivnit a brzy začali v salvátorském kostele uvádět kvalitní a výborně provedené skladby chrámové hudby. První provedení tu měla i velká mše, kterou složil Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic (1564–1621). Široce vzdělaný šlechtic, významný humanista, ovládal několik jazyků a v roce 1598